

SSCB'DEKİ TÜRK FİLOLOJİSİ* (1917-1967)

A.N. KONONOV

I

Türkler ve Ruslar arasındaki uzun asırlara dayanan karşılıklı sıkı ilişkiler ve yine son dönem Türk dilli halklar ile Doğu Slavyan, yani Rus, Ukrayna ve Beyaz Rus halklarının genel olarak kullandıkları ekonomi terminolojisi, coğrafi adlandırmalar, günlük hayatın bazı genel ayrıntıları, örf ve adetler ve benzerlerindeki söz varlığı; karışık evlilikler ve bazı tarihî şartlar, yüzlerce Rus ve Ukrayna soyadının Türkçe bir kökene dayanması sonucunu doğurdu. Örneğin: Aksakov, Arakçeyev, Bulgakov, Tyutyunnik ve daha birçokları.

Rusya'nın Türk dilli halklarla doğrudan komşu olması ve aralarındaki karşılıklı sıkı ilişkiler ve buna bağlı olarak Rusların uzun zamanlar boyunca Türk dilleri hakkında elde ettiği pratik bilgiler sayesinde Türk dillerinin bilimsel bir şekilde araştırılması için güvenilir bir temel ortaya çıktı ve Rusya'da I. Petro tarafından uygulamaya konulmuş olan ünlü kültür tedbirleri ile de bu araştırmalara başlandı.¹

XVIII. asır boyunca birçok bilim adamı ve pratisyen tarafından bu gerekli temel atıldı ve bu temel üzerine aşağıda adları verilen XIX. asrın ünlü mümtaz Türkologları tarafından Rus Türkolojisi geliştirildi: V.V. Radloff, A.K. Kazembek, P.S. Savelyev, V.V. Grigoryev, O.N. Bötlingk, V.V. Velyaminov-Zernov, P.İ. Demezov, N.İ. İlminskiy, İ.N. Berezin, L.Z. Budagov, P.M. Melioranskiy, V.D. Smirnov, V.V. Bartold.

XX. asır başlarındaki (Ekim Devrimine kadar olan dönem) Rus Türkoloji mektebi, Sovyet Türkolojisinin şöhretini artıran, aşağıda adları verilen birinci sınıf bilim adamları kuşağı tarafından meydana getirilmişti: V.V. Radloff, V.V. Bartold, P.M. Melioranskiy, V.D. Smirnov, E.K. Pekarskiy, A.Ye. Krımskiy, A.N. Samoyloviç, S.Ye. Malov, N.F. Katanov, N.İ. Aşmarin, V.A. Bogoroditskiy, V.A. Gordlevskiy ve diğerleri.

Ekim Devrimi sonrası dönem Sovyet Türkolojisinin gelişme tarihi açısından eski dönem ile aralarında açık bir bağın olduğu, devamlılığın sürdürüldüğü, araştırma malzemeleri birikiminin en iyilerinin korunduğu ve eski Rus Türkolojisi tekniklerinden yararlandığı görülmektedir. Bağların ve devamlılığın kurularak yeni Türkolojinin yaratılmasında yukarıda adları geçen hemen hemen bütün bilim adamları doğrudan ve aktif katkıda bulunmuş olup Ekim Devrimi öncesi dönemde araştırma faaliyetlerine başlamış olan bu bilim adamları çalışmalarını yeni dönemde de başarıyla sürdürmüşlerdir.

II

Türk dilleri, (bu dilleri konuşan nüfus sayısına göre) SSCB'de (İslav dillerinden sonra) ikinci sırada yer almaktadır. 1959 yılı nüfus kayıtlarına göre, SSCB'de yaklaşık 25 milyon insanın konuştuğu 23 Türk dili mevcuttur. Türk dilleri beş Sovyet cumhuriyeti (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan), altı muhtar

* Aslı 48 sayfa olan *Tyurkskaya Filologiya v SSSR, 1917-1967*, isimli bu kitapçık 1968 yılında Moskova'da, Akademiya Nauk SSSR İstitut narodov Asii, İzdatelstvo "Nauka", Glavnaya redaksiya vostochnoy literaturı tarafından basılmıştır. Yine, bu konuyla ilgili olarak Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, TDKY 240, Ankara (1964, ikinci baskısı 1989)'da A.N. Kononov'un "Son Yıllarda SSCB'nde Türkoloji Araştırmaları" isimli makalesi yayımlanmıştır.

cumhuriyet (Başkurdistan, Karakalpakistan, Tataristan, Tuva, Çuvaş Cumhuriyeti ve Yakutistan) ve iki muhtar bölge (Gorno-Altay ve Hakasya), Dağıstan Sovyet Sosyalist Muhtar Cumhuriyeti nüfusunun bir kısmı (Kumuklar ve Nogaylar) Kabardin-Balkar Sovyet Sosyalist Muhtar Cumhuriyeti, Karaçay-Çerkez Muhtar Bölgesi (Balkarlar, Karaçaylar ve Nogaylar), Stavropol sınırları (Nogaylar, Truhmenler), Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Gagavuzlar), Nahçıvan Sovyet Sosyalist Muhtar Cumhuriyeti (Azerbaycanlılar) ve Karaimler (Litvanya SSC, Ukrayna SSC), Urumlar (Donets Bölgesi), Kırımhlılar (Kırım ve başka yerler) Türk dillerinde konuşmaktadırlar.²

Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, Rusya'da geri kalmış olan millet ve millet gruplarının sosyal hayatlarını harekete geçirerek Sovyet Türkolojisine yeni görevler yüklemiştir. Sovyetler Birliği'nin doğu bölgelerinde Lenin'in millî politikalarının hayata geçirilmesi çalışmaları bir bütün halinde Sovyet Doğu biliminin, aynı zamanda Sovyet Türkolojisinin gelişmesine tam anlamıyla doğrudan bir etki yapmıştır.

Yeni görevler doğrultusunda bilimsel araştırma ve eğitim alanlarında yeni Doğu bilimi kurumları ortaya çıkmıştır.

1918 yılında Taşkent ve Kiyev 'de doğu enstitüleri kurulmuştur; Harkov'da Doğu Bilimi Lisesi açılmıştır; Petrograd Üniversitesi Lazar Doğu Dilleri Enstitüsü ile Doğu Dilleri Fakültesi yeniden düzenlenmiştir; 1920 yılında yaşayan doğu dilleri enstitüleri Petrograd (daha sonraları LİJVYA olmuş, 1928 yılından itibaren Leningrad Doğu Enstitüsü (LVI) adını almış, 1938 yılında Moskova Doğu Bilimleri Enstitüsü ile birleştirilmiştir) ve Moskova'da (daha sonraları Moskova Doğu Bilimleri Enstitüsü (MİV); 1954 yılında MİV Doğu Bilimleri Fakültesinin hakları MGİMO'ya devredilmiştir) kurulmuştur. 1921 yılında VTsİK'in bir kararıyla Rusya (daha sonraları Sovyetler Birliği) Doğu Bilimleri Bilimsel Birliği; aynı yıl Moskova'da Doğu Çalışanları Komünist Üniversitesi (KUTV) açılmış ve 1926-1929 yılları arasında bu üniversitedeki Akraha Diller (aynı şekilde Türk Dilleri) Bölümü Başkanlığı görevini Ye. D. Polivanov yürütmüştür.

1920'li yılların başlarında Ukrayna ve Kuzey Kafkasya'da, Dağıstan ve Kafkasya ötesinde, Povoljye, Orta Asya ve Sibirya'da Doğu bilimi alanında eğitim ve bilimsel araştırma kurumları ortaya çıkmıştır.

Millî cumhuriyetler ve bölgelerde yüksek öğretim kurumları kurulmuştur: Taşkent'te 21 Nisan 1918'de, iç savaşın en şiddetli olduğu günlerde, Türkistan Halk Üniversitesi açılmıştır. 7 Eylül 1920'de V.İ. Lenin Taşkent'te Türkistan Devlet Üniversitesinin kurulması hususundaki bir kararnamayı imzalamıştır. Bu üniversite 1923 yılında Orta Asya Devlet Üniversitesi (SAGU) olarak yeniden yapılandırılmış olup günümüzde V.İ. Lenin Taşkent Devlet Üniversitesi adını taşımaktadır.

1920'li yıllarda Türkolog yetiştirmek amacıyla Azerbaycan Devlet Üniversitesi Doğu Fakültesi, Tatar Dili ve Kültürü Bölümünün de içinde yer aldığı Kazan Doğu Eğitim Enstitüsü, Kırım Devlet Üniversitesi ve başka eğitim kurumları açılmıştır.

1926 yılında merkezinin Harkov'da, şubelerinin Kiyev ve Odessa'de, bölümlerinin ise Orta Asya, Kafkasya ve Uzak Doğu'da bulunduğu bir Ukrayna Doğu Bilimleri Bilim Birliği kurulmuştur.

Leningrad'da Ekim Devriminden sonra Doğu araştırmaları konusu ile ilgili yeni eğitim ve bilimsel araştırma kurumları ortaya çıkmıştır. Bu kurumlarda farklı bilimsel birlik ve gruplar meydana gelmiştir. Bunlar; "Radloff Grubu" (1918-1930) Doğu Bilimcileri Heyeti (1921-1930), Türkoloji Kabinesi (1928-1930), Petrograd Üniversitesi A.N. Veselovskiy Batı ve Doğu Karşılaştırmalı Tarihî Dil ve Edebiyat Bilimsel Araştırma Enstitüsü (1921 yılında kurulmuştur) ve Budist Kültürü Enstitüsü (1928-1930) dır.

Bilim adamlarının sayısı hızla artmış, bilimsel topluluk ve birlik kurulması gereği ortaya çıkmıştır.

1920'li yıllarda Türkoloji birlikleri bir düzene sokulmuştur: Tatar Bilimi Bilimsel Topluluğu (Kazan, 1923), Azerbaycan İnceleme ve Araştırma Topluluğu (Bakü), Kazakistan Araştırma Topluluğu, Tataristan Araştırma Topluluğu (Kazan, 1930), Başkurdistan Araştırma Topluluğu (Ufa) vb.³

1926 yılında Moskova'da Doğu Halkları Etnik ve Millî Kültürleri Bilimsel Araştırma Enstitüsü kurulmuş, bu enstitü 1928 yılında SSCB Halkları Bilimsel Araştırma Enstitüsü olarak şekil değiştirmiş ve bu enstitünün çalışmaları Türk dilleri araştırmaları ve (lisans üstü eğitim ile) bilim adamı yetiştirmeye yönelik olmuştur.

1930'lu yılların ortalarında Moskova'da, VTsK NA (Asya Halkları Kültürleri Doğu Merkezi) bünyesinde, SSCB halkları dillerinin, aynı zamanda Türk dillerinin de araştırılması amacıyla bir bilimsel araştırma merkezi olan Merkezî Dil ve Yazı Enstitüsü kurulmuştur. Bu enstitü, 1938 yılında N.Ya. Marr Dil ve Düşünce Enstitüsü ile bu enstitünün Moskova bölümü olmak üzere birleştirilmiştir. 1950 yılında İYAM (Ya. Marr Enstitüsü) ile Rus Dili Enstitüsü birleşerek SSCB Bilimler Akademisi (AN SSSR) Dil Bilimi Enstitüsünü oluşturmuşlardır.⁴

1929 yılında SSCB Bilimler Akademisinde yapı, bilimsel plân ve faaliyet yönelimi açısından kökten bir değişikliğe gidilmiştir. SSCB Bilimler Akademisi kurumlarının yeniden örgütlenmesi sonucunda bazı kurumlar lağvedilmiş, bazıları ise sağlanmıştı; yani, 1 Nisan 1930'da, Asya Müzesi, Budist Kültürleri Enstitüsü, Türkoloji Kabinesi ve Doğu Bilimcileri Heyeti temelinde SSCB Bilimler Akademisi Doğu Bilimi Enstitüsü kurulmuştu. Bu enstitü 1960 yılında Türkolojinin gelişmesinde önemli bir rol oynayan SSCB Bilimler Akademisi Asya Halkları Enstitüsü (Moskova-Leningrad)⁵ olarak tekrar düzenlenmiştir.

Sovyetler Birliği'nin Doğu bölgelerinde kültür devriminin en önemli sorunlarından biri olarak Türk dilli halkların yeni yazısı sorunu ortaya çıktı: Bu sorun Arap alfabesinin Lâtin alfabesi ile değiştirilmesi ve yazısı olmayan Türk dilleri için yeni alfabelerin yaratılmasıydı. 1920'li yıllar boyunca Sovyet Türkologları yeni alfabelerin fonetik, grafik, poligrafik ve imlâ temelleri için birçok inceleme yaptılar. Eş zamanlı olarak bekleyen diğer önemli sorunların çözümü için çalışmalar yapıldı: Her bir dil için diyalektik olarak dayanılacak temellerin belirlenmesi, az ya da hiç araştırılmamış dillerin fonetik açıdan araştırılması, gramer yapısı ve söz varlığı, sosyopolitik, bilimsel ve teknolojik terminolojinin işlenmesi ve düzene sokulması, ilk, orta ve yüksek öğretim ders kitaplarının hazırlanması vb. Sovyetler Birliği'ndeki Türk dilleri alfabelerinin mükemmelleştirilmesi için günümüzde de Sovyet Türkologlarının önünde önemli bir görev bulunmaktadır. (ayrıntılı bilgi için bkz: N. A. Baskakov, "O Sovremenno Sostoyanii i Dalneysem Sovershenstvovanii Alfavitov Dlya Tyurkskih Yazıkov Narodov SSSR", – VYa, 1967, № 5, str. 33-46).

Arap alfabesinin Türk dilleri için daha mükemmel ve daha yararlı başka bir alfabe ile değiştirilmesi mücadelesi geçtiğimiz asrın ortalarında başladı. Yeni alfabe için ilk mücadele eden insan Azerbaycanlı bilim adamı ve edebiyat bilimci Mirza Fatali Ahundov (1812-1878) oldu. Ekim Devrimi'nden sonra ilerici Türk dilli toplumlar arasındaki (ilk sırada Azerbaycan'daki toplum) yeni alfabe mücadelesi devlet tarafından büyük bir destek gördü.

22 Temmuz 1922'de Bakü'de Yeni Genel Türk Alfabesi Komitesi kuruldu; Azerbaycan TsİK'nin kararnamesi ile 27 Haziran 1924'ten itibaren yeni Lâtinleştirilmiş alfabe "devlet alfabesi ve zorunlu alfabe" olarak kabul edildi. Üç dört yıl içinde (1924-

1928) yeni alfabe bütün Türk dilli cumhuriyetler ve bölgeler tarafından kabul edildi. Yeni alfabeğe geçişte güçlerin koordine edilmesi amacıyla 1926 yılında Sovyetler Birliği Yeni Genel Türk Alfabeti Merkezî Komitesi (VTsK NTA) kuruldu.

1929 yılında SSCB TsİK Sovyet Halkları Prezidiumuna bağlı Sovyetler Birliği Yeni Alfabe Merkezî Komitesi (VTsK NA) kuruldu.⁶

Türk dilli halkların yeni alfabe mücadelesindeki önemli bir aşama olarak yeni dönem Sovyetler Birliği Türkolojisi tarihinin göz alıcı sayfaları niteliğinde 26 Şubat-6 Mart 1926 tarihleri arasında Bakü'de bir Sovyetler Birliği Birinci Türkoloji Kongresi gerçekleştirildi.⁷

Ekim Devrimi sonrası dönemdeki Sovyet Türkolojisi (ve aynı zamanda bir bütün olarak Sovyet Doğu Bilimi) yeni bilimsel yapısı, araştırma konularına olan yeni bakış açısı, yeni metodoloji ve yeni ideolojik temellerle öncekinden farklıdır. Sovyet Doğu biliminin bu farklılığına yine şunu eklemek gerekir: Sovyetler Birliği'nin doğu bölgeleri halklarının dil, tarih ve edebiyat araştırmaları ile ilgilenmeye temelde söz konusu halkların bilim adamları ve temsilcileri başladılar; diğer bir deyişle, nispeten kısa bir süre içinde millî bilim adamları kadrosu oluşturulmuş oldu. Bilim alanındaki (aynı zamanda sosyal bilimlerdeki) başarılı gelişmeler, bünyesinde söz konusu halkların dil, tarih ve edebiyatını araştıran enstitülerin bulunduğu (genel olarak 1940'lı yıllarda) Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da bilimler akademilerinin, Tataristan, Başkurdistan ve Yakutistan'da SSCB Bilimler Akademisi şubelerinin kurulmasının önünü açtı. Çuvaş, Tuva, Hakas, Altay, Şor, Kumuk, Nogay, Karaçay, Balkar ve diğer Türk halklarının dil, tarih ve edebiyatları Çuvaş Cumhuriyeti, Tuva, Hakas Cumhuriyeti, Gorno-Altay Bölgesi, Mahaçkale şehri, Nalçik şehri ve diğer şehirlerdeki özel bilimsel araştırma enstitüleri tarafından araştırılmaya başlandı. Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan'daki bilimler akademilerinde Doğu Bilimi enstitüleri (Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Doğu Bilimleri Enstitüsü 1965 yılı Eylülünde Yakın ve Orta Doğu Halkları Enstitüsü olarak yeniden yapılandırıldı) kuruldu ve bu enstitüler başarılı bir şekilde görev yapmaktadırlar. Ermenistan ve Türkmenistan Bilimler Akademilerinde Doğu Bilimleri Daireleri kuruldu; Kırgızistan ve Tacikistan Akademilerinde Doğu Bilimleri Bölümleri, buna karşın, Kırgızistan Bilimler Akademisinde Genel Türkoloji ve Dungan Bilimi Bölümleri kuruldu. Azerbaycan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan bilimler akademilerinde dil bilimi (aynı zamanda Türk Dil Bilimi) meseleleri ile dil ve edebiyat enstitüleri personeli ilgilenmektedir. Rus Türkolog ve araştırmacıları şu iki kurum çatısı altında örgütlenmişlerdir: SSCB Bilimler Akademisi Dil Bilimi Enstitüsü ve SSCB Bilimler Akademisi Asya Halkları Enstitüsü.

Türk dilleri Sovyetler Birliği'nin Doğu bölgeleri cumhuriyetlerinin bütün üniversitelerinde (Taşkent, Semerkand, Aşkabad, Frunze, Alma-Ata, Bakü, Kazan, Ufa, Yakutsk, Çeboksarı vb.) ve aynı zamanda Moskova, Leningrad, Tiflis, Tartum üniversitelerinde ve diğer bazı öğretim kurumlarında okutulmaktadır.⁸

III

Sovyet Türkolojisinin özellikle millî cumhuriyetlerdeki temel yönelimi uzun bir dönem, yukarıda belirtildiği gibi, alfabelerin iyileştirilmesi, imlâ kurallarının

* Tartum Üniversitesine bağlı Tarih ve Filoloji Fakültesinde 1955 yılında Doğu Bilimi Bölümü kurulmuştur; bölümün kurulmasına öncülük eden ve doğu dilleri eğitimi veren insan Prof. Pent Nurmekund'dur.

belirlenmesi ve ilk, orta ve yüksek öğretim için ders kitaplarının hazırlanması vb. konularla ilgili uygulamadaki meseleler üzerinde çalışılması şeklinde gerçekleşti.

Son on beş yıl boyunca Sovyet Türkologlarının genel faaliyetlerine ilişkin tablo şöyle değişti: Sadece eş zamanlı değil, art zamanlı Türk dilleri araştırmalarının yönelimi de sıkı bir değişikliğe uğramıştır.

Günümüzde SSCB'deki Türk filolojisinin temel yönelimi şöyledir:

1. Çağdaş Türk dilleri fonetiği ve grameri
2. Leksikografi ve leksikoloji.
3. Diyalektografi ve diyalektoloji.
4. Türk millî dillerinin şekillenme tarihi.
5. Türk yazılı eserlerinin araştırılması ve basımı.
6. Bazı Türk dillerinin tarihî fonetiği ve grameri, Türk dil gruplarının karşılaştırmalı-tarihî fonetiği ve grameri.
7. "Altay Teorisi" ve Türk dil bilimi.
8. SSCB kütüphanelerinde korunmakta olan Türk dilli el yazmalarının basımı.
9. Türk filolojisi tarihi.
10. Sovyet Türk filolojisi bibliyografyası.

1. Çağdaş Türk Dilleri Fonetiği ve Grameri

Türk dilleri fonetiği ve gramerinin eş zamanlı plânda araştırılması Sovyet Türk dil biliminin önündeki temel görevlerden biridir. Ancak, 1930-40'lı yıllardan farklı olarak (çağdaş leksikografi ile birlikte) bu yönelim belki de bir bütün halinde Sovyet Türkolojisinde değil, günümüzde çağdaş Türk dillerinin fonetik ve gramer yapısının araştırılmasında en azından Sovyet biliminin temel yönelimlerinden biri (ama bütünü değil) olarak ortaya çıkmaktadır ve artık karşılaştırmalı ve karşılaştırmalı-tarihî Türk dil bilimi ile sıkı bir temas halinde gelişmektedir.

Çağdaş Türk dillerinin fonetiği ve gramerini araştıran ve Sovyet Türkolojisi tarafından kazanılmış olan yeni bir niteliğin vurgulanması gerekmektedir: Sovyet Türkolojisinin bu alanlardaki baştan sona yeni bir çalışması olarak fonetik ve gramerin günümüzdeki durumu konusunda yapılan araştırmalar, komşu Türk dilleri ve araştırılan dilin diyalekt malzemelerine yönlendirilerek kurulmuş olan bir yolda, geniş bir karşılaştırmalı zeminde yürütülmektedir.

Türk dillerinin ses yapısı araştırmaları bilhassa bu alandaki en yeni teknolojiler kullanılarak yürütülmektedir. Türk dilleri ses yapısı araştırmalarında deneysel fonetik yöntem, Rusya'da, Kazan şehrinde ilk defa Deneysel Fonetik Dairesi'ni⁹ kurmuş olan Bogoroditskiy (1857-1941) ve talebesi G. Ş. Şaraf¹⁰ tarafından uygulanmıştır. Türk dilleri fonetiği deneysel araştırmaları genel bir bilanço olarak bu alanda oldukça önemli bir yere sahiptir.¹¹ Bazı çalışmaların başlıklarından anlaşıldığı üzere, Türk dilleri ses yapısı araştırmaları, bir kural olarak, Sovyetler Birliği'nin Türk dilli cumhuriyet ve bölgelerinde, orta ve yüksek öğretim kurumlarında ana dili ve yabancı dil öğretiminin temel gereksinimlerini karşılamaya yönelik bir biçimde Batı Avrupa dilleri ile karşılaştırmalı olarak yürütülmektedir.

Türk dillerinin ses yapısı, deneysel yöntemle araştırılmakta, bununla birlikte tasvirici yöntem kullanılarak mükemmelleştirilmektedir. Bu yöntem sayesinde sadece

SSCB sınırları ve SSCB sınırları dışındaki (Türkiye, Şincan) bütün edebî Türk dilleri değil, aynı zamanda diyalektlerin hakim olunabilen büyük bir kısmı da incelenmiştir.¹²

Değişik Türk dillerinin fonetiğinin tasvirici ve deneysel yöntemle araştırılmasının verimli sonuçları genelleyici araştırmalara geçilmesine uygun zemin hazırladı. Bu araştırmalar arasında ilk sırada A. M. Şerbak'ın çalışması¹³ yer almaktadır; M. A. Çerkasskiy'in (kendi yöntemiyle) hazırladığı çalışması¹⁴ belirgin bir ilgi çekmektedir. Melnikov'un, Türk fonetiğinin temel meselelerinin araştırılmasında mantık matematiği yöntemini uygulamış olduğu çalışmaları¹⁵ önemli bir yer tutmaktadır.

Çağdaş Türk dillerinin gramer yapısı araştırmaları oldukça yoğun ve verimli bir şekilde yürütülmektedir. Türk dilleri gramerinin bazı önemli meseleleri uzun dönem Sovyet Türkologlarının dikkatini çekti ve çekmeye devam etmektedir; morfoloji alanında, kelimenin morfolojik yapısı¹⁶, kelime türleri¹⁷, çatı kategorisi¹⁸, fiil¹⁹, morfolojik tipoloji²⁰, sentaks alanında, kelime grupları ve cümle, birleşik cümle, iç içe birleşik cümle²¹ ve diğer bazı meseleler.

Değişik dergilerde, bilimsel notlarda ve kitaplarda yer alan çok sayıdaki makalenin dışında Türk dilleri morfolojisi konusunda geniş bir monografi^{*} mevcuttur. Bu monografilerde Türk dilleri morfolojisine ilişkin birçok mesele karşılaştırmalı-tarihi açıdan aydınlatılarak araştırılmaktadır.²²

SSCB'deki Rusça eğitim vermeyen okullarda Rus dili öğretiminin zorunlu olması yeni bir yönelişin ortaya çıkmasında, Rus ve Türk dilleri gramerlerinin karşılaştırmalı olarak araştırılmasında bir dürtü olmuştur; bu alanda öncülük eden insan Rus ve Özbek dilleri gramerlerini araştıran Ye. D. Polivanov'dur.²³

Günümüzde söz konusu dillerin karşılaştırmalı araştırmaları nicelik olarak oldukça enerjik bir şekilde gelişmektedir, ancak nitelik olarak bu önemli mesele üzerine mevcut olan genel ilgiyi karşılamaktan uzaktır. Çok sayıdaki denemenin, – SSCB'deki hemen hemen tüm Türk dilleri üzerine (Rus dili ile) karşılaştırmalı gramer yazılmıştır – acımasız bir fikir yürüterek iki dilin mevcut malzemelerinin basit bir şekilde karşılaştırılmasının, kesin ve derinlemesine olmayan özel karşılaştırma metotları ile farklı sistemlerdeki iki dilin karşılaştırılmasının, günümüzde ve gelecekte ümit verici sonuçlar vermekten uzak olduğunu ifade edebiliriz.

Sovyet Türkologlarının araştırmalarında son yirmi yılda sentaks konusuna özellikle büyük bir yer verilmiştir. Türkolog sentaksçılar, dikkatlerinin en büyük kısmını, kullanım sıklığı ve cümle yapısındaki rolüne bağlı olarak Rus diline büyük ölçüde bağlı cümle ile tercüme edilen sıfat fiil, zarf fiil ve mastar yapısına ayırmışlardır. Türkolog sentaksçılar karşılarında bir mesele bulmuşlardır: Bu yapılara bağlı cümle olarak bakılabilir mi? Bu problemin görüşülmesi için Alma-Ata şehrinde 1956 yılı Eylülünde konuları yayımlanmış olan bir danışma toplantısı düzenlenmiştir.²⁴

Danışma toplantısı ayrıca şunu göstermiştir: İnsanı büyük bir hayrete düşüren görüş ayrılıklarının olduğu başka bir Türkoloji meselesinin adından söz etmek hemen hemen imkân dışıdır.

Söz konusu yapıların sentaktik işlevleri konusunda üç temel görüş mevcuttur:

1. Sıfat fiil, zarf fiil ve mastar yapıları bağlı cümleyi ifade etmektedirler.

* Son on beş yıl içinde SSCB'de yayımlanmış olan değişik Türk dilleri gramerlerine ait bütün çalışmaların onda bir kısmının dahi sayılması mümkün görünmemektedir. Bu konuyla ilgilenenlere şu rehber yayınları tavsiye etmekteyiz; 67. açıklamaya bakınız.

2. Sıfat fiil, zarf fiil ve mastar yapıları, öğelerinin yer değiştirebildiği basit cümleye dahildirler.

3. Sıfat fiil, zarf fiil ve mastar yapıları sadece, bünyelerinde ana cümlelerin öznesinden daha farklı bir özne bulundurdıkları takdirde yardımcı cümlelerin yüklemi haline gelebilirler: Bu görüşü öncelikle (sıfat fiil ve zarf fiil ile ilgili olarak) P. M. Melioranskiy formüle etmiştir; ardından bu görüşü A. N. Samoyloviç –mak yapısını dahil ederek geliştirmiştir; daha sonraları bu fikirlerden N. K. Dmitriyev ve yine birçok Türkolog yararlanmışır.²⁵

Son zamanlarda Türkologların büyük bir çoğunluğu sıfat fiil, zarf fiil ve mastar yapılarının döngülerden oluştuğunu düşünmektedirler. Tabii ki, söz konusu yapıların belirli dillerde ve abidelerde yardımcı cümlelerin merkezi olarak düşünülmesi de ihtimal dahilindedir. İhtilaf doğuran temel sebep birleşik cümlelerin herkesçe kabul edilmiş bir tanımının bulunmamasıdır. Bu mesele üzerine çalışmalara devam edilmektedir, biz bu meselenin başarılı bir şekilde çözüleceğine inanmaktayız.

2. Leksikografi ve Leksikoloji

Sovyet Türkologlarının bu çalışma alanı, diğer bütün alanlarda olduğu gibi, Ekim Devrimine kadar olan dönem Rus Türkolojisinde uzun bir tarihe sahiptir. Millî leksikografi geleneği hakkında bir fikir oluşturmak için Budagov, Verbitskiy, Radloff, Pekarskiy ve Aşmarin'in sözlüklerini hatırlamak yeterlidir.

Sovyet Türkologlarının leksikografi çalışmalarının bir bilançosunu çıkararak biz SSCB'deki bütün Türk dilleri ile Türk (Türkiye Türkçesi – A.Ç.) dilini de kapsayan özel (terminoloji, imlâ vb.) iki dilli sözlüklerin hazırlanmış olduğunu memnuniyetle belirtmekteyiz; açıklamalı sözlük (Kazakça, Azerice, Türkmençe, Tatarca) hazırlama çalışmaları da sürdürülmektedir.²⁶

Üç klâsik sözlüğün tekrar basıldığını da ayrıca belirtmek gerekir: E. K. Pekarskiy, *Slovar Yakutskogo Yazıka* (1959); L. Z. Budagov, *Sravnitelny Slovar Turetsko-Tatarskih Nareçiy* (1960); V. V. Radloff, *Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy* (1963-1964).

SSCB'de basılan Türkçe sözlüklerin listesi her geçen yıl genişlemektedir.²⁷ 1966 yılında SSCB Bilimler Akademisi Dil Bilimi Enstitüsü Leningrad Bölümü personeli A.M. Şerbak ve V. M. Nadelyayev'in yönetiminde bir ortak çalışma ile genişletilen ve iki ciltten oluşan *Drevnetyurkskiy Slovar (VIII-XIII vv.)* isimli bir telif eser tamamlanmıştır. *Büyük Türkçe-Rusça Sözlük* (SSCB Bilimler Akademisi Asya Halkları Enstitüsü personeli olan yazarlar heyeti tarafından) tamamlanmıştır.

Son zamanlarda, tarihî leksikoloji ve leksikografiyi içeren dil biliminin en zor alanlarından biri başarılı bir şekilde gelişmektedir: Türk dillerinin etimolojik sözlükleri.²⁸

Leksikografi çalışmalarında uzun yıllara dayanan zengin deneyim, bütün Türk dilleri sözlüklerinin mevcudiyeti, Türk söz varlığı, semasiyoloji ile kesin bir biçimde ilişkili olan (eş ve art zamanlı) leksikoloji çalışmalarında daha önce hemen hemen hiç ilgilenilmemiş derin araştırmalara, yeni bir aşamaya geçiş yapmak için bir zemin hazırladı.²⁹

Leksik araştırmalarda başka dillerden geçen alıntı kelimeler önemli bir yer tutmaktadır. Türk dilleri için bu büyük mesele öncelikle prensip meselesidir: a) Türk dillerinin “Altay” dilleri ile ilişkisi ve b) alıntı kelime belirleme yöntemi³⁰. Türk halklarının kültür ilişkileri tarihine olan büyük ilgi dolayısıyla Çince ve Soğdçadan erken dönemde yapılan leksik alıntılar konularında bazı araştırmalar yapılmıştır. Arap ve İran dillerinden Türk dillerine (ve Türk dillerinden Arap ve İran dillerine) yapılan alıntılar Türk leksikolojisinin Arap ve İran dillerinden alınan leksikoloji ile yer değiştirmedeki ezeli durumunun araştırılmasında önemlidir.³¹

Rus ve Türk dillerinin karşılıklı etkileşimi meselesi şu konularda kendini göstermektedir: Rus dilindeki Türkçe unsurlar ve Türk dillerindeki Rusça unsurlar. Rus dilindeki Türkçe unsurlar konusu Rus Türkolojisinde (P.M. Melioranskiy, F.Ye. Korş, S.Ye. Malov, N.K. Dmitriyev, V.A. Gordlevskiy) geleneksel bir hale gelmiştir. Türk dillerindeki Rusça unsurlar konusu ise, Türk dilli halkların lengüistleri arasından çıkacak araştırmacıları beklemektedir.³²

Leksik incelemeler bir taraftan deyim ve semasiyoloji, diğer taraftan ise terminoloji ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Deyim meselesi son yıllarda bütün bilim adamlarının artan bir ilgisini çekmektedir. 1959 yılı Eylülünde Semerkand Devlet Üniversitesinde deyim meseleleri üzerine Birinci Cumhuriyetler Arası Konferans düzenlendi.³³ SSCB'deki Türk dillerinin bilimsel, teknik, ve sosyopolitik terminolojisindeki hızlı gelişmeler, terim üretimi araştırmaları ve normlaştırma çalışmalarına uzun zaman önce bir düzen vermişti. 25-29 Mayıs 1959'da Moskova'da düzenlenen Sovyetler Birliği Terminoloji Danışma Toplantısı, değişik terminolojilerin araştırmaları ile ilgili çeşitli meselelerin gözden geçirilmesine hasredilmiştir.³⁴ Leksikolojinin geniş bir alanında iki özel disiplin önemli bir yer tutmaktadır: toponim bilimi ve onomastik bilimi.³⁵

Onomastik bilimi, özel isim, özel tarz ve özel kullanımları ve benzerleridir. Bizde ünlü bir geleneği (A. N. Samoyloviç, V. A. Gordlevskiy, A. O. Satıbalov, A. Ye. Kulakovskiy) olmasına rağmen sistemsiz bir biçimde gelişmektedir.

3. Diyalektografi ve Diyalektoloji

V.V. Radloff tarafından geçtiğimiz asrın altmışlı yıllarında başlatılmış olan bölgesel Türk diyalektleri araştırmaları N.F. Katanov³⁶, E.K. Pekarskiy³⁷, S.Ye. Malov³⁸ vb.'lerinin çalışmaları ile daha da gelişmiştir.

Sovyet döneminde diyalekt araştırmalarının yolunu ilk olarak Özbek bilimciler (Ye.D. Polivanov, K.K. Yudahin, A.K. Borovkov, V.V. Reşetov ve öğrencileri), Azerbaycanlı lengüistler (N.İ. Aşmarin, M. Ş. Şiraliyev ve öğrencileri), Tatar bilimciler (V.A. Bogoroditskiy, G. Ahmarov, M.A. Fazlullin, L.Z. Zalyay ve öğrencileri), Türkmen bilimciler (A.P. Potseluyevskiy, N.K. Dmitriyev, P.A. Azimov ve öğrencileri) ve Başkurt bilimciler (N.K. Dmitriyev, M. Bilyalov ve öğrencileri) açmışlardır.

Günümüzde SSCB'de Türk dilli halkların yerleşik buldukları bütün bölgeler diyalektografi incelemeleri ile çepeçevre kuşatılmıştır, çok büyük miktarda diyalektografi malzemesi toplanmıştır; Türk dilli cumhuriyet ve bölgelerdeki bütün bilimsel araştırma kurumlarında diyalektografi ve diyalektoloji çalışmalarıyla meşgul olan bölümler, daireler ve gruplar mevcuttur.³⁹

Azerbaycan, Özbekistan, Tataristan, Türkmenistan ve Yakutistan'da diyalektoloji araştırmalarında büyük başarılar elde edilmiştir.⁴⁰

Diyalektografyanın gelişmesi, karşılaştırmalı-tarihî fonetik ve karşılaştırmalı araştırma amaçları için üzerinde iyi çalışılmış fonetik çeviri yazısının büyük önemi vardır. Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, Sovyetler Birliği sınırları dışında da Türk dilleri metinlerinin kaydı için birçok değişik fonetik çeviri yazısı kullanılmıştır ve kullanılmaktadır; buna bir ek olarak, doğu dilleri uzmanları ve Rus diyalektologları çeviri yazısı sistemlerine sahiptirler, yani bu çeviri yazısı sistemlerinin ve karşılaştırmalı çalışmaların kullanılması yolundaki bütün zorluklar açık bir şekilde önümüze çıkmaktadır.

Bu bağlamda Sovyetler Birliği Terminoloji Danışma Toplantısı (Mayıs, 1959) kararına göre, SSCB halklarının dilleri için model bir fonetik çeviri yazısı hazırlanması için SSCB Bilimler Akademisi Dil Bilimi Enstitüsü'ne bağlı bir komisyon oluşturuldu.

N.A. Baskakov ve V.M. Nadelyayev bu komisyonun verdiği görevi yerine getirerek hararetli tartışmalara konu olan uygun projeler hazırladılar.⁴¹

Sovyet bilim adamlarının SSCB'deki Türk diyalektlerini araştırmalarındaki başarıları tartışılmazdır; ancak bu başarılar sadece bir alanda, yani diyalektografya alanındadır. Bu durum şöyle açıklanmaktadır: Bütün çabalarımız uzun zaman boyunca gerçek malzemenin toplanması, yazılması ve basılması üzerine toplandı. Türk diyalektlerinin uzun yıllar boyunca biriktirilen büyük gerçek malzemesi, Türk diyalektlerinin araştırılmasında yeni bir aşamaya, Türk diyalektolojisine, atlas yapımına hazırlanma çalışmalarına ve yapılan çalışmalardan genel hükümler çıkarılması çalışmalarına geçmemizi sağladı. Ancak bu alandaki başarı, diğer alanlarda olduğu gibi, güvenilir bir yöntem bilimine dayanan çalışmalara bağlıdır.

Sovyet Türkologlarının diyalektoloji araştırmaları faaliyetlerinin koordine edilmesi amacıyla son yıllarda düzenli, özel toplantılar düzenlenmektedir: I. Bakü, 1956; II. Kazan, 1958; III. Bakü, 1960; IV. Frunze, 1963; V. Bakü, 1965.⁴²

Beşinci toplantı (Bakü, 5-8 Ekim 1965) artık Sovyet Türkologlarının diyalektoloji alanındaki faaliyetlerine dayalı üç meselenin görüşülmesine atfedilmiştir. Bunlar; 1. SSCB Türk dillerinin diyalektolojik atlaslarının hazırlanması. 2. Türk dilleri diyalektolojik sözlüklerinin hazırlanması. 3. Türk dillerinin tarihî diyalektleri.⁴³

Diyalektoloji ile Türk dillerinin sınıflandırılması meselesi birbirleri ile sıkı sıkıya ilişkilidir. Birçok yeni denemeye rağmen (S.Ye. Maıov, N.A. Baskakov⁴⁴, B.A. Serebrennikov⁴⁵, R.R. Arat⁴⁶, İ. Bentsing ve K. Menges⁴⁷) bu mesele henüz bir çözüme kavuşmamıştır; araştırmacıların önünde duran temel zorluk, mevcut malzeme üzerindeki yetersiz araştırmalar (ilk sırada, Türk dillerinin çok sayıdaki diyalektleri ve Türk dillerinin tarihî-karşılaştırmalı fonetiği ve grameri) ve bu meselelerin araştırılmasındaki yöntem eksiklikleridir.

4. Türk Millî Dillerinin Şekillenme Tarihi

Bu mesele uzun zamandan beri Sovyet dilbilimcileri, felsefecileri, tarihçileri ve aynı zamanda Türkologlarının dikkatlerini üzerine çekmektedir. Her bir büyük Türk dili için bu mesele çok sayıda görüşme ve tartışmaya konu olmuştur; bu konu üzerine çok sayıda makale, broşür ve kitap yazılmıştır.⁴⁸

Bu meselenin başarılı bir şekilde çözülmesinin önünde birçok özel soru bulunmaktadır. Bu sorular arasında, Doğu (özellikle Türk) dil malzemeleri için kesin olarak hazırlanmış tartışmasız araştırma yöntemlerinin bulunmaması, sosyal ve tarihsel gelişimin bütün aşamalarını ve birlik yapısını (boy, kabile, millet, halk) vb. kesintisiz ve açık bir şekilde izlememize engel olmaktadır. (Etnik kimliğin) belgelere dayanılarak kesin bir biçimde kanıtlanamaması, ya da daha sık bir biçimde, yazılı eserlerin bulunmaması da bu önemli meselenin araştırılması yolunda mevcut bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu durumlarda tarihçi, arkeolog ve lengüistlerin, ilk sırada, özellikle edebî dil yapısı süreci araştırmalarının genel halk dili tarihi araştırmalarının yerine geçemeyeceğini hatırlatarak araştırılan malzemeye ilişkin bir araştırma yöntemi üzerinde çalışılması için kesin bir güç birliğine gitmeleri gerekir.

5. Türk Yazılı Eserlerinin Araştırılması ve Basımı

V.V. Radloff tarafından (Orhon-Yenisey ve Eski Uygur eserleri) başlatılan Türk yazılı eserleri araştırmaları yeniden canlandı ve geniş bir cephe halinde sürdürülmektedir.

Türk yazılı eserleri grameri ve filolojik araştırmalar için büyük ve verimli çalışmalar yürütülmektedir; günümüzde şu eserler araştırılmaktadır: *Ali Şir Nevâyî* (P. Şamsiyev, H. Suleymanov, A. Rustamov, M. Rahmatullayeva, Taşkent*), *Fuzulî* (G. Araslı, Bakı), *Kutadgu Bilig* (A.A. Valitova, Moskova; K. Karimov, Taşkent; U.Asanaliyev, K. Aşiraliyev, Frunze), Muhammed Salih'in *Şeybanînâme*'si (M.Turabova, Taşkent), Ahmed b. Mahmud Yükneki'nin *Atabetü'l-Hakayık*'ı (K.Mahmudov, Taşkent), Ebulgazi'nin *Şecere-i Türk*'ü (S.N. İvanov, Leningrad), Ebulgazi'nin *Şecere-i Terakime*'si (A.N. Kononov, Leningrad), Seyfa- Sarayî'nin *Gülistan bi-Türki*'si (E.N. Nadjip, Moskova; E. Fazilov, Taşkent); Harezmi'nin *Muhabbetnâme*'si (E.N. Nadjip, Moskova; A.M. Şerbak, Leningrad; E. Fazilov, Taşkent), *Babürnâme* (G.F. Blagova, Moskova); *Kodeks Kumanikus* (S. Kenesbayev, A. Kurşjanov, Alma-Ata); *XIII. Asır Türkçe-Arapça Sözlük* (S. Kenesbayev, A. Kurşjanov); *Kitab-ı Dedem Korkut* (G. Araslı, M. Tahmasib, A. Demirçizade, Bakı; V.M. Jirmunskiy, A.N. Kononov, Leningrad); *Oğuznâme* (A.M. Şerbak, Leningrad), *XIV. Asır Altınorda Eserleri* (E.N. Nadjip, Moskova); *Tarih-i İbrahim Peçevî* (S. Djikiya, Tiflis); *Şasenem ve Garib* (D. Mamedkuliyeve, Aşkabad; *Seyyad ve Hemra* (S. Bayliyev, Aşkabad) vb.; bu konuda 55. açıklamaya bakınız.

S.S. Djikiya'nın (Tiflis) uzun yıllara dayanan *Gürcistan Vilâyetinin Tafsilâtlı Bir Kütüğü* isimli tarihî Türk eseri üzerindeki çalışmasını özellikle belirtmek gerekir.

Türk dillerinin tarihî ve karşılaştırmalı-tarihî plânda araştırılmasında Türkolojinin gelişmesi için doğu filologlarının kalemlerine ait olan Türk dilbilimi çalışmalarının yayımlanması ve Rus diline tercüme edilmesinin büyük bir önemi vardır.

Bu bağlamda, öncelikle Türk dilli halkların lengüistik, etnografik, folklorik ve tarihî bilgi deryası olan Kaşgarlı Mahmud'un (XI. asır) *Divanü lügat it-Türk*'ünden bahsetmek gerekir. Rus Doğu bilimcileri, Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünün metninin yayımlanmasının hemen ardından bu eserin bilimselliğine büyük bir değer biçtiler ve yirmili yılların ortalarında Rus diline tercümesine giriştiler (S.Ye. Malov, A.E. Şmidt, K. K. Yudahin), ancak; bazı beklenmedik durumlar dolayısıyla bu iş tamamlanamadı. Otuzlu yılların sonunda Kaşgarlı Mahmud'un çalışması Bakü'de Azerbaycan diline tercüme edildi. Çalışma, tercümenin mükemmelleştirilmesi ve Rusların uygun giriş çalışmaları yapmaları açısından son yıllarda yeniden ele alındı; ilk cilt yayımlandı (1966).

1940'lı yılların başında Özbek filologu Salih Muttalibov, Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğü üzerinde çalışmaya başladı, artık sözlüğün Özbek diline tercüme edilmiş üç cildi basılı haldedir.⁴⁹

Özbek bilim adamı Alibek Rustamov 1967 yılında Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünün Rus diline tercümesini bitirdi.

Türkmen filologu S. Ahallı erken dönem Türkmen dili morfolojisi tarihini kurmak için Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğündeki verileri kullanmıştır. *Divanü lügat it-Türk Üzerine Gramer Denemesi* T.A. Borovkov'un tez konusudur.⁵⁰

Sovyet Türkologları, Türk dilleri tarihine olan ilgiye bağlı olarak herşeyden önce eski Türk yazılı abideleri olan Orhon-Yenisey abidelerine başvurmuşlardır.

Runik abidelerin araştırılmasında Rus Türkologlarının (V.V. Radloff, P.M. Melioranskiy, A.N. Samoyloviç) geleneklerinin bir koruyucusu ve devamcısı olarak S.Ye. Malov (1880-1957) bütün bilimsel faaliyetlerini bu alanda gerçekleştirmişti. Onun üç ünlü çalışması Türkolojinin bu alanındaki araştırmaların gelecekte gelişeceği yönünde bir kıpırdanma ve ümit olmuştur.

* Taşkent'te, 1967 yılında Özbekistan SSC Bilimler Akademisi'ne bağlı Alishir Nevâyî Müzesi kuruldu. Bu müze Alishir Nevâyî'nin sanatının araştırıldığı bir merkez haline geldi.

Sadece eski, önceden bulunmuş olan Runik abideler araştırılmamaktadır, yeni buluntulara rastlanabileceği düşünülen bölgelerde de araştırmalar sürdürülmektedir. Tuva⁵² ve Kırgızistan'da⁵³ üzerinde Runik yazılar bulunan yeni mezarlar bulunmuştur.

Sovyet Türkologları herşeyden önce (Orhon-Yenisey'in dışında) başka Türk yazılı abideleri ile de ilgilenmektedirler, bununla birlikte Türk yazılı abidelerinin lengüistik araştırmaları son on beş yılda başka bir içerik kazandı. Bu içerik, abidelerin mevcut dilin tarihi ile bağlantılı olarak araştırılması arzusunun ortaya çıkmasıdır.⁵⁴

Hemen hemen tüm önemli Türk yazılı abideleri leksikoloji ve gramer açısından araştırılmaktadır.⁵⁵

Eski Türk yazılı abidelerinin son yıllarda geniş bir açılım yapmış olan araştırma ve yayın faaliyetleri önemli yetersizlikler dolayısıyla sıkıntı içerisindedir. Bu sıkıntıların öncelikli olanları şunlardır: Zorunlu filolojik araştırma teknolojisinin mükemmelleştirilmesine gerekli özenin gösterilmemesi, kaynak karşılaştırmalarının tam olarak yapılmaması ve diğer araştırma kaynaklarının tam olarak kullanılmamasıdır.

Türk yazılı abideleri üzerine tekstoloji araştırmalarına, bu alanda önemli araştırmaların⁵⁶ ortaya çıkmış olmasına rağmen, nisbeten daha az önem verilmektedir.

Son yıllarda yine Türkolojinin önemli bir dalı, Türk epigrafisi⁵⁷, *Epigrafika Vostoka* (yayının öncüsü ve editörü V.A. Kraçkovskaya) isimli bu özel dergi gibi elverişli bir faktörün etkisiyle canlanmıştır.

6. Bazı Türk Dillerinin Tarihî Fonetîği ve Grameri, Türk Dil Gruplarının Karşılaştırmalı-Tarihî Fonetîği ve Grameri

Sovyet Türkolojisi bu açıdan son on beş yılda, üzerinde yeterince çalışılmış olarak kabul edilebilecek herhangi bir araştırma metodunun önceden de, günümüzde de bulunmamasına rağmen, oldukça başarılı bir şekilde gelişmektedir.

Türk dilleri tarihinin araştırılması metodları meselesi özel bir danışma toplantısının (Aşkabad, 19-22 Ekim 1959)⁵⁸ tartışma konusu olmuştur; karşılaştırmalı-tarihî gramer meselesine atfen bir sempozyum düzenlenmiştir. (Moskova, 13-15 Haziran 1967)⁵⁹

Değişik Türk dillerinin tarihî fonetiği, bu alandaki ünlü tecrübeye rağmen (V.V. Radloff, V. Bang, V.A. Bogoroditskiy, Ye.D. Polivanov, N.K. Dmitriyev, K.K. Yudahin, G. Ramstedt, Yu. Nemeth, M. Resenen, K. Menges, İ. Benzing vb.), önceki araştırma çalışmalarının seviyesinin üstüne çıkamadı; temel engel (diğer bütün tarihî ve tarihî-karşılaştırmalı araştırmalarda olduğu gibi) hiçbir Türk dilinin zamanında iyi kötü hatırı sayılır belgeye dayalı bir tarihinin olmamasıdır, yine Türk dilli kabile, topluluk ve halkların tarihî gelişmesi, değişik kabilelerinin diyalektlerinde karmaşık bir şekilde karşılıklı etkilenmenin meydana geldiği kabile birliklerinin kurulması ve dağılması açısından karmaşıktır.

Bu zorluklara rağmen, son yıllarda Tatar, Başkurt, Çuvaş, Özbek ve bazı dillerin tarihî fonetiği üzerine araştırmalar ortaya çıkmıştır.⁶⁰

Değişik Türk dillerinin tarihî ve karşılaştırmalı-tarihî açılardan araştırılmasında çağdaş (geleneksel) araştırma metodları ile üstesinden gelinmesi hemen hemen imkânsız olan birçok engelle karşılaşılmaktadır; ancak, değişik abidelerin diyalektlerdeki verilerle karşılaştırılarak (bunun için tamamen ayrı bir diyalektolojik atlasın hazırlanması gerekmektedir) fonetiği ve gramerinin, yani tam bir fonetik ve gramer yapısı kuruluşunun araştırılması gerektiği tartışma götürmezdir.

Günümüzde değişik Türk dillerinin tarihî araştırmaları ve bununla birlikte değişik gramer kategorilerinin araştırılması alanında (tarihî ve karşılaştırmalı-tarihî açıdan) da bazı sonuçlar çıkarılabilir.⁶¹

7. “Altay Teorisi” ve Türk Dil Bilimi

Türk, Moğol ve Tunguz-Mançu dillerindeki genel leksik ve fonetik-gramer unsurlarının varlığı itiraz edilemez bir gerçektir. Bu gerçek henüz aydınlanmamıştır ve günün birinde aydınlanması ihtimali de oldukça zayıftır. Ancak bizim için, “Altay dilleri” başlığı altında birleştirilen bu dillerin söz varlığı, fonetik ve gramerinde genel unsurların mevcut olduğu gerçeği önemlidir. Bu genel unsurların bir ana dilden mi geldiği, yoksa bu dilleri konuşanların uzun asırlara dayalı karşılıklı sıkı ilişkileri sonucu mu meydana geldiği konusu bilim âlemine henüz karanlıktır (ve yukarıda bahsedildiği gibi, anlaşılan hep karanlık kalacaktır. Çünkü, gerekli kesin kanıtlar yoktur ve bu tür kanıtların bir gün ortaya çıkacağını beklemek de zordur).

Bu koşullarda, Türk ve diğer “Altay” dillerinin eski devirlerdeki vokal ve konsonant sistemi ile gramerinin kurulması için kullanılmış olması gereken “Altay” dillerindeki genel unsurların varlığı hususunu doğrudan bir gerçeklik olarak benimsemek gerekmektedir.

Sadece Türk dillerinin (yazılı abideler, diyalektler ve çağdaş edebî dillerin) verilerini kullanarak milâdî V. asırdan önceki Türk dillerinin durumunu ortaya koymak mümkün değildir; o zamandan bu yana fonetik ve gramer yapıda meydana gelen değişmeler önemsiz olduğu için sadece yukarıda bahsedilen malzemelere dayanılarak Türk ana dili şemasını, bir ilk çalışma hipotezi olarak dahi, oluşturmak mümkün değildir.

Demek ki, temel problemlerin başarılı bir biçimde çözüleceği konusunda güven verebilecek tek bir yol, – Türk dillerinin karşılaştırmalı-tarihî gramerinin hazırlanması,– araştırmacıları Türk dil ailesi sınırları dışına taşıyacak olan yoldur. Ancak, “Altay” dilleri malzemeleri temelinde (“Altay” birliğinin en güvenilir üyeleri: Türk, Moğol ve Tunguz-Mançu dilleridir), bu büyük ailenin her bir üyesinin fonetik ve morfolojik yapısını yaklaşık olarak yeniden yapılandırmak mümkündür.

“Altay Teorisi” Sovyet bilim adamlarının çalışmaları – B. Ya. Vladimirtsov’un (1884-1931) ölümünden sonra – hemen hemen hiç işlenmemiştir ve ancak son yıllarda tarihî-karşılaştırmalı araştırmalarla ortaya çıkan güçle bu konu üzerine ilgi uyanmaya başlamıştır.⁶²

Karşılaştırmalı-tarihî araştırmaların bu karmaşık ve ilginç alanındaki çalışmalarımız aslında yeni yeni başlamaktadır ve başarıya ulaşılacak en kısa yol Sovyet Türkologları, Moğol bilimcileri ve Tunguz-Mançu bilimcilerinin güçlerini birleştirmelerinden geçmektedir.

8. SSCB Kütüphanelerinde Korunmakta Olan Türk Dilli El Yazmalarının Basımı

Sovyetler Birliği halklarının paha biçilmez serveti Leningrad’da (LO İNA, Gosudarstvennaya publiçnaya biblioteka im. Saltıkova-Şçedrina, vostoçnyı fakultet LGU, vostoçnyı otdel Gosudarstvennogo Ermitaja), Moskova’da (Muzey vostoçnih kultur; Tsentralnyı gosudarstvennyı arhiv drevnih aktov SSSR), Taşkent’te (İV AN UzSSR), Bakü’de (Respublikanskiy rukopisnyı fond AN AzSSR), Erivan’da (“Matenadaran”–Nauçno-issledovatel’skiy institut drevnih rukopisey pri Sovete Ministrov ArmSSR), Kazan’da (Kazanskiy gosudarstvennyı universitet), Düşenbe’de (AN TadjSSR), Tiflis’te (AN GruzSSR), Aşkabat’ta (AN TSSR), Alma-Ata’da (AN KazSSR) ve başka şehirlerde korunmakta olan Doğu’nun el yazmaları koleksiyonudur.

Adı verilen bütün yerlerde Asya halkları kültür hazinelerinin sisteme konulma, yazılma, kataloglama ve basım çalışmaları sürdürülmektedir.⁶³

Türk el yazmalarının en çok sayıdaki koleksiyonu Leningrad⁶⁴, Taşkent ve Bakü'deki⁶⁵ depolarda toplanmış olup buralarda elyazmalarının yazma, araştırma ve basım çalışmaları sistemli bir şekilde sürdürülmektedir.

9. Sovyet Türk Filolojisi Tarihi

Sovyet Türk filolojisi tarihi, –bilim adamları, bilim adamlarının çalışmaları, bilimsel mektepler, eğitim ve bilimsel araştırma kurumları vb.– dikkatleri çoğu zaman Sovyet Türkologları üzerine çekmektedir. Bu asil ve değerli konuyla ilgilenen geniş bir bilim adamı muhiti teşekkül etmiştir. Çalışma şu ana konu ve yönelimlerden oluşmaktadır: 1. Doğu Bilimciler, Hayatları ve Faaliyetleri; 2. Rus Türk Filolojisi Gelişme Tarihi; 3. Orta Asya, Kafkasya ve Povolje'de Türkolojinin Gelişme Tarihi; 4. Rusya ve SSCB'de Türk Dilleri Öğretimi ve Araştırmaları Tarihi; 5. Doğu Bilimciler (ve Türkologlar) Topluluğu, Grubu vb.⁶⁶

10. Sovyet Türk Filolojisi Bibliyografyası

SSCB'de Rus ve Türk dillerinde her yıl yayımlanan Türk filolojisi konusundaki değişik meselelerle ilgili kitap, monografi ve makalelerin sayısı oldukça büyük bir hacme ulaşmıştır ve artık bu yayınları takip etmeye her bir bilim adamının gücü yetmemektedir; yukarıda söylenenlerin ışığı altında, son zamanlarda açıkça ortaya çıkan ve Türk filolojisinin değişik açılarını kapsayan bibliyografya, bibliyografik fihrist ve liste hazırlamaya ilişkin isteklerin anlaşılır ve haklı yönü vardır.

Bir sonraki gerekli aşama olarak bilim adamlarına Türk filolojisi sahasındaki yeni çalışmalar hakkında güvenilir ve güncel bilgi sağlanması amacıyla “Sovyet Türk Filolojisi Bibliyografyası” isimli özel bir organın teşkil edilmesi gerekir.⁶⁷

* * *

Sovyet Türkolojisi elli yıllık Sovyet yönetimi döneminde herkesçe bilinen büyük başarılarla ulaştı. Bu başarılar bize Sovyet Türkolojisinin gelecek dönemlerdeki gelişimini sürdüreceği, daha başarılı, daha geniş açılımlı ve daha derinlemesine ilerleyeceği yönünde ümit vermektedir.

AÇIKLAMALAR

¹ N.İ. Veselovskiy, “Svedeniya ob Ofitsial Nom Prepodavaniı Vostochnıı Yazıkov v Rossii”, *SPb.*, 1879; S.K. Bulıç, “Oçerk İstorii Yazıkovznaniya v Rossii”, *SPb.*, 1804, str. 190-203; V.V. Bartold, *İstoriya İzüçeniya Vostoka v Yevrope i Rossii*, L., 1925, str. 203 i sl.; İ.Yu. Kraçkovskiy, *Oçerki po İstorii Russkoy Arabistiki*, M.-L., 1950, str. 40 i sl.; *İstoriya Akademii Nauk SSSR*, Tom Vtoroy, 1803-1917, M.-L., 1964, str.218-227, 621-634; N. K. Dmitriyev, “Trudı Russkih Uçenih v Oblasti Tyurkologii”, – *Uçenie zapiski MGU*, 1946, t. III, kn. II, vip. 107, str. 63-70; A. P. Kovalevskiy, “İzüçenie Vostoka v Harkovskom Universitete i v Harkove v XVIII–XX Vekah”, – v kn.: *Anatoliya Literatur Vostoka*, Harkov, 1961, str. 9-122 (Ukrayna dilinde); Jan Reyçhmann, “Quelques pages d’histoire de l’orientaliste et des relations culturelles entre l’Ukraine et l’Orient”, – *Przeglad Orientalistyczny*, 1954, № 1 (49), str. 53-60.

² *Yazıki Narodov SSSR*, t. II, *Tyurkskie Yazıki*, M., 1966, 530 str.

³ Temel kaynaklar aşağıda verilmiştir: A.N. Kononov, “Nekotorie Voprosi İzüçeniya İstorii Oteçestvennogo Vostokovedeniya”, –*XXV Mejdunarodnyj Kongress Vostokovedov. Dokladi Delegatsii SSSR*, M., 1960, t. XXV, str. 278-290; İ. M. Falkoviç, “K İstorii Sovetskogo Vostokovedeniya na Ukraine”, – *NAA*, 1966, № 4, str. 270-278.

⁴ Ye.İ. Ubryatova, “Obşie Svedeniya o Tyurkskih Yazıkah”, – sb. *Mladopismennıe Yazıki Narodov SSSR*, M. –L., 1959, str. 37-55; N. A. Lisovskaya, “İzüçenie Mladopismennih i Bospismennih Yazıkov v Moskve i Leningrade” İzüçenie Tyurkskih Yazıkov. Razvitie Yazıkoznaniya v Natsionalnih Respublikah i Oblastyah”, – v kn.: Yu. D. Deşeriev, *Razvitie Mladopismennih Yazıkov Narodov SSSR*, M., 1958, str. 66-74, 87-134; N. A. Baskakov, *Vvedenie v İzüçenie Tyurkskih Yazıkov*, M., 1962.

⁵ O.E. Livotova, “Osnovnaya Literatura ob Aziatskom Muzei” –İnstitut Vostokovedeniya Akademii Nauk SSSR (1776-1954), *OİRV*, sb. 2, str. 469-511; H. S. Nadel, “Spiski Trudov Russkih i Sovetskih Vostokovedov”, – *NAA*, 1965, № 3, str. 230-233.

⁶ Lâtin ve Rus kökenli alfabelere geçiş ve hazırlık çalışmaları tarihi kaynakları için bkz: *Strukturnoe i Prikladnoe Yazıkoznanie. Bibliografiçeskiy Ukazatel Literaturi*, İzdanniy v SSSR s 1918 po 1962 g., M., 1965, str. 105-112.

⁷ “Perviy Vsesoyuzniy Tyurkologiçeskiy Syezd, 26 Fevralya – 6 Marta (1926)”, *Stenografiçeskiy Otçet*, Baku, 1926, 154 str.; “V Borbe za Noviy Tyurkskiy Alfavit (K İ Vsesoyuznomu Tyurkologiçeskomu Syezdu)”, *Sbornik Statey*, pod obşç. Red. M. Pavloviça, M., 1926, 70 str. (Materialı po İstorii Sozıva Syezda, str. 56-69).

⁸ Türk dilleri araştırmalarının tarihi ve günümüzdeki durumu, Türkoloji problemleri ile ilgilenen ilmî araştırma ve eğitim kurumları hakkında bkz: V. V. Struve, *Sovetskoy Vostokovedenie za Sorok Let*, – “Uçenie Zapiski Instituta Sovetskaya Tyurkologiya v Poslediskussionnie Godi”, – *İzvestiya AN SSSR*, OLYa, 1953, № 6, str. 510-519; S. K. Kenesbayev i Ş. Ş. Sarıbayev, “Kazahskoe Yazıkoznanie za 40 Let”, – *Vestnik AN KazSSR*, Alma-Ata, 1957, № 11, str. 55-66; S. K. Kenesbayev, “Osnovnie Vehi İzüçeniya Yazıka Kazahskogo Naroda”, – *Oktyabr i Nauka Kazahstana*, Alma-Ata, 1967, str. 527-551; H. M. Abdullayev, *40 Let Sovetskoy Nauki v Uzbekistane*, Taşkent, 1958, 215 str.; N. Z. Gadjiyeva, “Azerbaydjanskoe Yazıkoznanie za 40 Let”, – *İzvestiya AN AzSSR*, Baku, 1957, № 2, str. 203-217; A. M. Demirçizade, Z. H. Tagizade, “Azerbaydjanskoe Yazıkoznanie za 40 Let” (1920-1960), – *Vya*, 1961, № 5, str. 141-144; *Vostokovedenie v Sovetskom Azerbaydjane*, Baku, 1964, 47 str.; K. Karakeev, *Razvitie Nauki v Sovetskom Kirgizstane*, Frunze, 1962, 124 str.; A. Kaydarov, “Uygurskoe Yazıkoznanie za 40 let”, – *İzvestiya AN KazSSR. Seriya Filologii i Iskusstvovedeniya*, Alma-Ata, 1961, vip. 3 (19), str. 22-33; V. G. Yegorov, “Çuvaşskiy Yazık i Çuvaşskoe Yazıkoznanie za 30 Let Sovetskoy Vlasti”, – *Zapiski NİİYaLİ ÇuvAŞSR*, Çeboksarı, 1950, vip. 5, str. 65-89; N. A. Baskakov, *K İstorii İzüçeniya Turkmenskogo Yazıka*, Aşhabad, 1965, 35 str.; aynı yazar, “K İstorii İzüçeniya Altayskogo Yazıka”, – *Uçenie Zapiski Gorno-Altayskogo NİİYaLİ*, 1958, vip. 2, str. 24-38; Ye. İ. Ubryatova, *Oçerk İstorii İzüçeniya Yakutskogo Yazıka*, Yakutsk, 1945, 36 str.; M. S. Mihaylov, *Ob İzüçenii Turetskoy Literaturi Stran Vostoka*, M., 1958, str. 275-320; L. V. Batmanova, *İstoriya İzüçeniya Kirgizskogo Yazıka*, AKD. Frunze, 1952; H. Uzakov, *Uzbekskie Lingvisti*, Taşkent, 1965, 79 str. (Özbek dilinde); A. A. Yuldaşev, K. M. Musayev, “Tyurkskoe Yazıkoznanie v Akademiyah Nauk Sredney Azii i Kazahstana”, – *VYa*, 1966, № 1, str. 141-146; H. M. Yesenov, “Yazıkoznanie v Kazahstane” (1958-1961), – *Vya*, 1962, № 2, str. 122-124; G. K. Yakunova, “Yazıkoznanie v Tatarii”, – *VYa*, 1966, № 4, str. 166-169; N. H. Maksyutova, “Yazıkoznanie v Başkirii”, – *VYa*, 1967, № 5, str. 141-143; N. G. Samsonov, P. A. Sleptsov, M. A. Çerosov, “Yazıkoznanie v Yakutii”, – *VYa*, 1967, № 3, str. 128-130; A. S. Sumbatzade, “İnstitut Narodov Blijnego i Srednego Vostoka AN

AzSSR”, – *NAA*, 1967, № 2, str. 227-229; İ. V. Saharov, “Desyat Let Raboti Vostoçnoy Komissii Geografiçeskogo Obşçestva SSSR”, – *NAA*, 1967, № 2, str. 23-232; F.M. Atsamba i A.A. Kovalev, “Nauçno-İssledovatel’skaya Rabota Kollektiva İnstituta Vostoçnih Yazıkov Pri MGU”, – *Problemi Vostokovedeniya*, 1960, № 5, str. 221-224; “Vostokovedenie v Leningradskom Universitete”, – *Uçenie zapiski LGU, Seriya Vostokovedçeskikh Nauk*, 1960, vip. 13, 207 str.; N. A. Baskakov, “L’ëtude des langues turques en Union Sovietique”, – *Acta Orientalia Hungarica*, 1959, t. IX, fasc. 1, str. 39-53; M. Guboğlu, “Quarante ans d’études orientales en URSS (1917-1957)”, – *Studia et Acta Orientalia*, 1957, I, str. 281-316; Talât Tekin, “Sovyet Rusya’da Savaşın Sonra Türkoloji Çalışmaları”. – *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, Beleten, Ankara, 1959, str. 379-406; A. Dilâçar. *Türk Diline Genel Bir Bakış*, Ankara, 1954; A.N. Kononov, “Son Yıllarda SSCB’inde Türkoloji Araştırmaları”, – *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 1964, Ankara str. 113-126.

Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan’daki doğu biliminin (1957 yılı ortalarındaki verilere göre) durumu hakkında bkz.: *Materiali Pervoy Vsesoyuznoy Konferentsii Vostokovedov v Taşkente. 4-11 İyunya 1957 g.*, Taşkent, 1958, str. 56-114.

Türkologlar hakkında bkz.: A. Rzayev, *Mirza Kazem-bek*, Baku, 1965, 147 str.; V.G. Yegorov, “N.İ. Aşmarin Kak İssledovatel Çuvaşskogo Yazıkı”. *K 75-Letiya so Dnya Rojdeniya, Çeboksarı*, 1948, 144 str.; S. N. İvanov, “Nikolay Fedoroviç Katanov (1862-1922)”. *Oçerk Jizni i Deyatelnosti*, M.–L., 1962, 107 str.; N. K. Dmitriyev, *Fedor Yevgeneviç Korş*, M., 1962, 56 str.; E. K. Pekarskiy, “K Stoletiyu so Dnya Rojdeniya”, *Sbornik Statey*, Yakutsk, 1958, 54 str.; Vyaç. Vs. İvanov, “Lingvistiçeskie Vzglyadı Ye.D. Polivanova”, – *VYa*, 1957, № 3, str. 55-73 (Spisok Trudov Ye. D. Polivanova, str. 73-76); yine bkz.: *VYa*, 1963, № 1, str. 96-98; A. A. Kurbanov, O. D. Kuz’mın, A.P. Potseluyevskiy i H.M. Bayliyev, Aşhabad, 1962, 91 str. “Pamyati V.A. Bogoroditskogo. K Stoletiyu so Dnya Rojdeniya (1857-1957)”, *Sbornik Statey*, Kazan, 1961, 390 str.; F. D. Aşnin, “Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç (1880-1938)”, – *NAA*, 1963, № 2, str. 243-264; E.V. Sevortyan, “İz İstorii Razvitiya Sovetskoy Tyurkologii, Pamyati N.K. Dmitriyeva” – *İzvestiya AN SSSR, OLYa*, 1955, № 2, str. 156-169; aynı yazar, “N.K. Dmitriyev i Sovetskaya Tyurkologiya”, – *VYa*, 1956, № 3, str. 101-107; O. Pritsak, “Nikolaj Konstantinoviç Dmitriev (1898-1954)”, – *UAJ*, 1955, XXXIII, № 3-4, str. 237-241; Ye. İ. Ubryatova, “O Nauçnoy i Obşçestvennoy Deyatelnosti Sergeya Yefimoviça Malova”, – *Tyurkologiçeskiy Sbornik*, № 1, M.–L., 1951, str. 5-30; aynı yazar, “Sergey Yefimoviç Malov. K 75-letiyu so Dnya Rojdeniya”, – *İzvestiya AN SSSR, OLYa*, 1955, № 1, str. 93-98; aynı yazar, S. Ye. Malov, “K Vosmidesyatiletiyu so Dnya Rojdeniya”, – *Problema Tyurkologii i İstorii Vostokovedeniya*, Kazan, 1964, str. 45-55; “Akademiku Vladimiru Aleksandroviçu Gordlevskomu k ego Semidesyatipyatiletiyu”, *Sbornik Statey*, M., 1953, 343 str.; *Tyurkologiçeskiy Sbornik k Şestidesyatiletiyu A.N. Kononova*, M., 1966, 276 str.

⁹ V.A. Bogoroditskiy, *Fonetika Russogo Yazıkı v Svete Eksperimentalnih Dannih, so Mnogimi Risunkami i Ekskursami o Tatarskoy Orfografii i Proiznoşenii*, Kazan, 1930, 8+357 str.; aynı yazar, *Harakteristika Zvukovogo Sostava v Kazanskom Govore Tatarskogo Yazıkı v Sootnoşenii s Zvukovoy Sistemoy Russkogo Yazıkı (Po Nablyudeniyaş Neposredstvennim i Eksperimentalno-Fonetiçeskim)*, – v kn.: V.A. Bogoroditskiy, *Vvedenie v Tatarskoe Yazıkoznanie v Syvazi s Drugimi Tyurkskimi Yazıkami*, izd. 2, Kazan, 1953, str. 38-72 (burada onun Türk dilleri fonetiğine ilişkin diğer çalışmaları mevcuttur).

¹⁰ G.Ş. Şaraf, *Palyatogrammi Zvukov Tatarskogo Yazıka Sravnitelno s Russkimi*, – *Vestnik Nauçnogo Obşçestva Tatarovedeniya*, Kazan № 7, 1927, str. 65-102; aynı yazar, “Sonornaya Dlitelnost Tatarskih Glasnih”, – *Vestnik Nauçnogo Obşçestva Tatarovedeniya*, 1928, № 8, str. 180-264 (Obrabotka Dannih, Poluçennih pri Rabote s “Gortannoy Kameroy” Ryusselo, Zapisannih na Kimografe Verdina). Ayrıntılı bilgi için bkz: U. Ş. Bayçura, “K İstorii İzuçeniya Fonetiki Kazansko-Tatarskogo Yazıka (Za Period 1917-1957 gg.)”, – *Uçenie Zapiski Kazanskogo Universiteta*, 1959, t. 119, kn. 5; *Pamyati V. A. Bogoroditskogo (1857-1957)*, str. 379-387.

¹¹ A.P. Potseluyevskiy, “Opit İzuçeniya Artikulyatsii Zvukov Turkmenskoy Reçi Metodom Palyatogramm”, – *İzvestiya Turkm. FAN SSSR*, 1945, № 3-4, str. 20-25; U. Ş. Bayçura, *Zvukovoy Sostav Tatarskogo Yazıka*, ç. I, *Ekspperimentalno-Fonetiçeskiy Oçerk*, Kazan, 1959, 185 str.; ç. II, Kazan, 1961, 392 str.; D. İ. Çankov, *Soglasnie Hakasskogo Yazıka* (Opit Ekspperimentalnogo İssledovaniya), Abakan, 1957, 107 str.; S. Azamov, “Rentgenogrammi Proiznoşeniya Fonem Uzbekskogo Yazıka”, – *Ozbek Tili va Adabiyoti Masalalari*, 1960, № 1, str. 54-65 (Özbek dilinde); A. İ sengeldina, “Sonornie Soglasnie Kazahskogo Yazıka (po Dannim Spektralnogo i Rentgenologičeskogo İssledovaniya)”, – *İzvestiya AN KazSSR, Seriya Filologii i İskusstvovedeniya*, 1959, vop. 3, str. 52-58; aynı yazar, “Spektralno-Rentgenologičeskoe İssledovanie Sonornih Soglasnih Kazahskogo i Angliyskogo Yazıkov”, *AKD, Alma-Ata*, 1960, 19 str.; O. S. Kornilova, “Glasnie Fonemi Yakutskogo i Frantsuzskogo Yazıkov” (Ekspperimentalno-Fonetiçeskoe İssledovanie i İh Sravnitelnyy Analiz), *AKD, M.*, 1961, 14 str.; S. Sadıhov, “Harakteristika Soglasnih Fonem Azerbaydjanskogo Yazıka s Ekspperimentalnimi Dannimi”, – *Trudi Azerbaydjanskogo Pedagogičeskogo İnstituta*, Baku, 1960, t. 13, str. 30-53; aynı yazar, “Soglasnie Fonemi v Potoke Reçi”, – aynı yerde, 1961, t. 19, str. 171-205; V. M. Şvartsman, “Nekotorie Voprosı Kazahskogo Vokalizma v Svete Sovremennih Ekspperimentalno-Fonetiçeskih Dannih”, – *İzvestiya AN KazSSR, Seriya Filologii i İskusstvovedeniya*, Alma-Ata, 1960, vip. 2, str. 42-54; B. K. Kaliyev, “Reduktsiya Uzkih Glasnih Zvukov v Kazahskom i Karakalpakskom Yazıkah (Ekspperimentalnoe İzuçenie)”, *AKD, Alma-Ata*, 1967, 16 str.

¹² *İssledovaniya po Sravnitelnoy Grammatike Tyurkskih Yazıkov*, ç I, Fonetika, M., 1955, 336 str.; E. V. Sevortyan, *Fonetika Turetskogo Literaturnogo Yazıka*, M., 1955, 152 str. (burada Türk dilleri fonetiği üzerine yapılan Sovyet çalışmalarının temel bibliyografyası bulunmaktadır, 148-151. sayfalar); İ. N. Batmanov, *Sovremenniy Kirgizskiy Yazık*, vip. 1, Fonetika, izd. 4, Frunze, 1963, 166 str.; A. M. Demirçizade, *Fonetika Sovremennogo Azerbaydjanskogo Yazıka*, Baku, 1960, 145 str. (Azerbaycan dilinde); V. V. Reşetov, *Uzbekskiy Yazık*, ç. 1, Vvedenie. Fonetika, Taşkent, 1959, 357 str.; A. Mahmudov, *Slovesnoe Udarenie v Uzbekskom Yazıke*, Taşkent, 1960, 120 str.; *Sovremenniy Uzbekskiy Literaturniy Yazık*, I, Fonetika. Leksikologiya. Morfologiya, Taşkent, 1966, 390 str. (Özbek dilinde); M. N. Hıdırov i K. Begendjov, *Sovremenniy Turkmenskiy Yazık*. Fonetika, Aşhabad, 1960, 62 str. (Türkmen dilinde); P. P. Baraşkov, *Zvukovoy Sostav Yakutskogo Yazıka*, Yakutsk, 1953, 98 str.; *Sovremenniy Kazahskiy Yazık*. Fonetika i morfologiya”, Alma-Ata, 1962, 452 str.; F. G. İshakov, A. A. Palmbah, *Grammatika, Tuvinского Yazıka. Fonetika i Morfologiya*, M., 1961, 472 str.; A. P. Dulzon, *Çulmskie Tatari i İh Yazık*, – *Uçenie Zapiski Tomskogo Gosudarstvennogo Pedagogičeskogo İnstituta*, 1952, t. IX (burada ayrıntılı bir bibliyografya mevcuttur); A. Kaydarov, G. Sadvakasov, T. Talipov, *Sovremenniy Uygurskiy Yazık*, ç. I, Leksika i fonetika, Alma-Ata, 1963, 264 str. (Uygur dilinde); Dj. Kiekbayev, *Fonetika Başkirskogo Yazıka*, Ufa, 1958, 211 str. (Başkurç dilinde); E. R. Tenişev, T. H. Todayeva, *Yazık Jeltih Uygurov*, M., 1966, 84 str.; M. İ. Trofimov, “K İnterpretatsii Uygurskogo Vokalizma”, – sb. *İssledovaniya po Fonologii*, M., 1966, str. 350-360.

¹³ A. M. Şerbak, “O Tyurkskom Vokalizme”, – *Tyurkologičeskie İssledovaniya*, M.–L., 1963, str. 24-40; aynı yazar, “O Tyurkskom Konsonantizme”, – *VYa*, 1964, № 5, str. 16-35; aynı yazar, “O Fonologičeskoy Oppozitsii Glasnih po Priznaku Rastvora v Tyurkskih Yazıkah” – *NAA*, 1966, № 1 str. 121-128 (A. M. Şerbak büyük bir çalışmayı bitirdi ve baskıya verdi: *Sravnitel'naya Fonetika Tyurkskih Yazıkov*).

¹⁴ M.A. Çerkasskiy, *Tyurkskiy Vokalizm i Singarmonizm*, M., 1965, 142 str. (retsenziya: A. M. Şerbak, – *NAA*, 1966, № 3, str. 189-192); aynı yazar, “Opit Vnutrenney Rekonstruksii İstoriko-Fonologičeskogo Protsessa Putem Sovmeşçeniya Sistem (na materiale tyurkskogo vokalizma)”, – sb. *İssledovaniya po Fonologii*, M., 1966, str. 310-324.

¹⁵ G. P. Melnikov, *Matematiçeskie Formuli i Blok-Shemi Elektronnih Avtomatov Dlya Opisanıya i Modelirovaniya Vzaimodeystviya Differentsialnih Priznakov Fonem Pri Singarmonizme* (oglasovka tyurkskih affiksov), M., 1961, 43 str.; aynı yazar, *Obyomnie Geometriçeskie Modeli v Prostranstve Fiziçeskih Harakteristik Dlya Analiza Statiçeskih i Dinamiçeskih Svoystv Fonologičeskih Sistem* (Uralo-Altayskiy Vokalizm i Pereboy Başkirsko-Tatarskih Glasnih), M., 1965, 59 str.: aynı yazar, “Nekotorie Sposobi Opisanıya i Analiza Garmonii Glasnih v Sovremennih Tyurkskih Yazıkah”, – *VYa*, 1962, № 6, str. 31-53; aynı yazar, “Nekotorie Obşçie Çerti Vokalizma Uralo-Altayskih Yazıkov”, – sb. *İssledovaniya po Fonologii*, M., 1966, str. 325-349.

¹⁶ “Morfoloğičeskaya Struktura Slova v Yazıkah Različnih Tipov”, *Sbornik Statey*, M.–L., 1963; L. N. Haritonov, *Tipi Glagolnoy Osnovi v Yakutskom Yazıke*, M.–L., 1954; N. A. Baskakov, “Morfoloğičeskaya Struktura Slova i Çasti Reçi v Tyurkskih Yazıkah”, – *Sovetskoe Vostokovedenie*, 1957, № 1, str. 72-85; aynı yazar, “Sostav Leksiki Karakalpakskiego Yazıka i Struktura Slova”, – *İSGTYa*, IV, str. 69-100; O. P. Sunik, “O Morfoloğičeskom Sostave Slova”, – *İzvestiya AN SSSR, OLYa*, 1958, № 4, str. 331-342; S. Usmanov, “Morfoloğičeskie Osobennosti Slova v Sovremennom Uzbekskom Yazıke”, *ADD*, Taşkent, 1964, 151 str.; A. İ. İshakov, “Morfoloğičeskaya Struktura Slova i İmenne Çasti Reçi v Sovremennom Kazahskom Yazıke”, *ADD*, Alma-Ata, 1964, 188 str.

¹⁷ Temel kaynaklar şu kitaplarda verilmiştir: A.N. Kononov, *Grammatika Sovremennogo Uzbekskogo Literaturnogo Yazıka*, M. – L., 1960, str. 69-70; yine bkz: N. K. Dmitriyev, *Turetskiy Yazık*, M., 1960, str. 90; F. R. Zeynalov, *Printsipy Klassifikatsii İmennih Çastey Reçi* (Na Materiale Azerbaydjanskogo Yazıka), Baku, 1960, 215 str.; aynı yazar, “Slujebnie Çasti Reçi v Sovremennih Tyurkskih Yazıkah”, *ADD*, Baku, 1966, 88 str.

¹⁸ Temel kaynaklar şu kitaplarda verilmiştir: A.N. Kononov, *Grammatika Sovremennogo Uzbekskogo Literaturnogo Yazıka*, M. – L., 1960, str. 197-198; yine bkz: L. N. Haritonov, *Zalogovie Formi Glagola v Yakutskom Yazıke*, M. – L., 1963, 126 str.; M. S. Mihaylov, “K Voprosu ob Aberratsii Zaloga v Turetskom Yazıke”, – sb. *Voprosi Sostavleniya Opisatelnih Grammatik*, M., 1961, str. 211-232; A. A. Yuldaşev, *Printsipy Videleniya i Traktovka Kategorii Zaloga v Başkirskom Yazıke*, – aynı yerde, str. 233-244; E. İ. Fazılov, “Kategoriya Zaloga v Uzbekskom Yazıke v Sravnitelno-İstoričeskom Osveşçenii”, *AKD*, Taşkent, 1961, 16 str.; S.N. İvanov, “O Sootnoşenii Grammatičeskogo i Leksikçeskogo v Uzbekskih Zalogah”, – *Uçenie Zapiski LGU*, Seriya Vostokovedçeskih Nauk, 1961, vıp, 12, str. 3-11; E.V. Sevortyan, *Affiksı Glagolobrazovaniya v Azerbaydjanskom Yazıke*, M., 1962 (gl. IV. Zalogi v Azerbaydjanskom Yazıke i ih Otnoşenie k Slovoobrazovaniyu, str. 448-545).

¹⁹ Türk dillerinde fiil ve iç içe birleşik cümle meselesi üzerine 24-27 Eylül 1956 tarihleri arasında özel bir toplantı düzenlendi, bu toplantının materyalleri şu kitapta

yayımlandı: *Voprosı Grammatiki Tyurkskih Yazıkov*, Alma-Ata, 1958, 252 str.; aynı şekilde bkz: L. N. Haritonov, *Formı Glagolnogo Vida v Yakutskom Yazıke*, M. – L., 1960, 179 str.; F. A. Ganiyev, *Vidovaya Harakteristika Glagolov Tatarskogo Yazıka* (Problemi Glagolnogo vida v Tatarskom Yazıke), Kazan, 1963, 180 str.; A.N. Kononov, *Grammatika Sovremennogo Uzbekskogo Literaturnogo Yazıka*, M. – L., 1960, str. 271.

²⁰ 1961 yılında Leningrad'da, özellikle çekimli tipteki dillerdeki kelimelerin morfolojik yapısı konusuna atfedilerek bir danışma toplantısı düzenlendi; bu danışma toplantısına Türkologlar da kabul edildiler; bkz: *Sbornik Morfoloģičeskeya Tipologiya i Problema Klassifikatsii Yazıkov*, M. – L., 1965, 303 str.; yine bkz: *İssledovaniya po Sravnitelnoy Grammatike Tyurkskih Yazıkov*, ç. II, Morfoloģiya, M., 1956, 335 str.; “Voprosı Sostavleniya Opisatelnih Grammatik”, *Sbornik Statey*, M., 1961, 280 str.

²¹ İç içe birleşik cümle meselesi Alma-Ata şehrinde (24-27 Eylül 1956) bir toplantıda ele alındı; Bu konuda bkz: *Voprosı Grammatiki Tyurkskih Yazıkov*, Alma-Ata, 1958; yine bkz: *İssledovaniya po Sravnitelnoy Grammatike Tyurkskih Yazıkov*, ç. III, Sintaksis, M., 1961, 232 str. Bu konudaki temel kaynaklar şu kitaplarda verilmiştir: A. A. Kononov, *Grammatika Sovremennogo Uzbekskogo Literaturnogo Yazıka*, str. 423-424; yine bkz: *Tyurko-Mongolskoe Yazıkoznanie i Folkloristika*, M., 1960; “İssledovaniya po Sintaksisu Tyurkskih Yazıkov”, *Sbornik Statey*, M., 1962, 219 str.

²² Son on yıl içinde morfoloji meselesi üzerine hazırlanarak basılmış olan bazı monografiler şunlardır: *İssledovaniya po Sravnitelnoy Grammatike Tyurkskih Yazıkov*, ç. II, Morfoloģiya, M., 1956, 335 str.; *Grammatika Azerbaydjanskogo Yazıka*, ç. I, Morfoloģiya, Baku, 1960, 334 str. (Azerbaycan dilinde); V. N. Hangildin, *Grammatika Tatarskogo Yazıka. Morfoloģiya i Sintaksis*, Kazan, 1959, 642 str. (Tatar dilinde); E. N. Nadjip, *Sovremenniy Uygurskiy Yazık*, M., 1960, 133 str.; *Sovremenniy Kazahskiy Yazık. Fonetika i Morfoloģiya*, Alma-Ata, 1962, 453 str.; *Sovremenniy Uygurskiy Yazık*, ç. II, Morfoloģiya i Sintaksis, Alma-Ata, 1966, 455 str.; *Grammatika Azerbaydjanskogo Yazıka*, ç. I, Morfoloģiya, Baku, 1960, 334 str.; ç. II, Sintaksis, Baku, 1959, 404 str.; *Sovremenniy Uzbekskiy Yazık. Leksikologiya. Fonetika. Grafika i Orfografiya. Morfoloģiya*, pod red. F. Kamalova, Taşkent, 1957, 526 str. (Özbek dilinde); *Sovremenniy Uzbekskiy Literaturniy Yazık*, ç. I, Fonetika. Leksikologiya. Morfoloģiya, Taşkent, 1966, 390 str. (Özbek dilinde); E. V. Sevortyan, *Affiksı Glagoloobrazovaniya v Azerbaydjanskom Yazıke*, M., 1962, 643 str.; aynı yazar, *Affiksı İmennogo Slovoobrazovaniya v Azerbaydjanskom Yazıke*, M., 1966, 437 str.; A.A. Yuldaşev, *Analitičeskie Formı Glagola v Tyurkskih Yazıkah*, M., 1965, 131 str.; V.A. İsenkaliyeva, *Tyurkskie Glagolı s Osnovami, Zaimstvovannimi iz Russkogo Yazıka* (Proizvodnie Glagolı Sintetičeskogo i Analitičeskogo Obrazovaniya), Alma-Ata, 1966, 246 str. (bibliografıya, str. 237-245); L. A. Pokrovskaya, *Grammatika Gagauzskogo Yazıka. Fonetika i Morfoloģiya*, M., 1964, 298 str.; K. M. Musayev, *Grammatika Karaimskogo Yazıka. Fonetika i Morfoloģiya*, M., 1964, 344 str.; Yu. D. Djanmavov, *Deepriçastıya v Kumıkskom Literaturnom Yazıke* (Sravnitelno s Drugimi Tyurkskimi Yazıkami), M., 1967, 330 str.; *Sravnitelnaya Grammatika Russkogo i Turkmenskogo Yazıkov. Fonetika i Morfoloģiya*, Aşhabad, 1964, 380 str. (Osnovnaya Bibliografıya, str. 376-378).

²³ Ye.D. Polivanov, *Russkaya Grammatika v Sopostavlenii s Uzbekskim Yazıkom*, Taşkent, 1933, 182 str.

²⁴ “Voprosı Grammatiki Tyurkskih Yazıkov”. *Materialı Koordinatsionnogo Soveşçaniya po Problemam Glagolnogo Vida i Slojnopodçinennogo Predlojeniya v Tyurkskih Yazıkah*, Sostoyavşegosya 24-27 sentyabrya 1956 g., Alma-Ata, 1958.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: A.Z. Abdullayev, “Slojnopodçinennoe Predlojenie v Sovremennom Azerbaydjanskom Yazıke”, *ADD*, Baku, 1963, str. 6-39.

Türk dillerinin sentaksi konusundaki temel kaynaklar için bkz: A.N. Kononov, *Grammatika Sovremennogo Uzbekskogo Literaturnogo Yazıka*, M.–L., 1960, str. 423-424; yine bkz: N. Z. Gadjeva, *Sintaksis Slojnopodçinennoe Predlojeniya v Azerbaydjanskom Yazıke* (v istoričeskom osveşenii), M., 1963, 220 str.; *Sovremenniy Turkmenskiy Yazık. Sintaksis*, Aşhabad, 1962, 311 str. (Türkmen dilinde); M.V. Balakayev, *Sovremenniy Kazahskiy Yazık. Sintaksis*, Alma-Ata, 1959, 235 str. (bibliografiya, str. 227-230); M. Balakayev, T. Kordobayev, *Sintaksis Sovremennogo Kazahskogo Yazıka*, Alma-Ata, 1966, 340 str. (Kazak dilinde); A. Djaparov, *Sovremenniy Kirgizskiy Yazık. Sintaksis Prostogo Predlojeniya*, Frunze, 1966, XXXIV+344 str. (Kirgiz dilinde); A. Gulyamov, M. Askarova, *Sovremenniy Uzbekskiy Literaturniy Yazık. Sintaksis*, Taşkent, 1965, 315 str. (Özbek dilinde); G. Abdurahmanov, *Sintaksis Slojnogo Predlojeniya*, Taşkent, 1964, 246 str. (Özbek dilinde; bibliografiya, str. 237-244); A. Z. Abdullayev, *Slojnopodçinennoe Predlojenie v Sovremennom Azerbaydjanskom Yazıke*, Baku, 1964, 367 str. (Azerbaycan dilinde); Yu.M.A. Seidov, *Slovoşoçetanie v Azerbaydjanskom Literaturnom Yazıke*, Baku, 1966, 340 str. (Azerbaycan dilinde); G. G. Saitbattalov, “Sintaksis Slojnogo Predlojeniya Başkirkского Yazıka”, *ADD*, Baku, 1963, 58 str.; M. Z. Zakiyev, *Sovremenniy Tatarskiy Literaturniy Yazık. Sintaksis*, Kazan, 1966, 288 str. (Tatar dilinde); S. N. İvanov, *Oçerki po Sintaksisu Uzbekskogo Yazıka* (forma na –gan i ee proizvodnie), L., 1959, 151 str.; Ye. A. Potselueyevskiy, *Tyurkskiy Trehçlen*, M., 1967, 136 str.

²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: *Slovari, İzdannie v SSSR. Bibliografiçeskiy Ukazatel 1918-1962*, M., 1966, str. 129-162.

²⁷ 1962’den sonra basılmış olan bazı sözlükleri hatırlatalım: K. K. Yudahin, *Kirgizsko-Russkiy Slovar*, M., 1965 (1967 yılı SSCB Devlet Ödülü almıştır); *Tatarsko-Russkiy Slovar*, M., 1966, yaklaşık 38000 kelime; A.A. Orudjev, *Tolkoviy Slovar Azerbaydjanskogo Yazıka*, t. I, A-G, Baku, 1966 (Azerbaycan dilinde); *Slovar Turkmenskogo Yazıka*, pod red. M. Ya. Hamziyeva, Aşhabad, 1962 (Türkmen dilinde); H.A. Azizbekov, *Azerbaydjansko-Russkiy Slovar*, Baku, 1965; A. Usmanov, R.Daniyarov, *Tolkoviy Slovar Russko-İnternatsionalnih Zaimstvovaniy v Uzbekskom Yazıke*, Taşkent, 1965 (Özbek dilinde); *Nogaysko-Russkiy Slovar*, pod red. N. A. Baskakova, M., 1963; *Russko-Altayskiy Slovar*, pod red. N.A. Baskakova, M., 1964; ayrıntılı bilgi için bkz: A.A. Yuldaşev, “Novie Akademiçeskie Polnie Tyurksko-Russkie Slovari”, – Vya, 1967, № 5, str. 117-124.

Basılmakta olan sözlükler: E. N. Nadjip, *Uygursko-Russkiy Slovar i Karaimsko-Russko-Polskiy Slovar* (SSCB Bilimler Akademisi ve Polonya Bilimler Akademisinin ortak yayını).

²⁸ V. G. Yegorov, *Etimologiçeskiy Slovar Çuvaşskogo Yazıka*, Çeboksarı, 1964; E. V. Sevortyan, *Probnie Stati k Etimologiçeskomu Slovarju Tyurkskih Yazıkov*, M., 1966; *Kratkiy Etimologiçeskiy Slovar Kazahskogo Yazıka*, Alma-Ata, 1966, 240 str. (Kazak dilinde).

²⁹ Şimdi A. N. Samoyloviç’in “Bogatyy i Bedniy v Tyurkskih Yazıkah”, *İzvestiya AN SSSR, Otdelenie Obşçestvennih Nauk*, 1936, № 4, str. 21-66) isimli ayrıntılı araştırmasının dışında bütün bir çalışmadan bahsedilebilir: *İstoričeskoe Razvitie Leksiki Tyurkskih Yazıkov*, M., 1961, 467 str.; İSGTYa, IV, 128 str.; *Leksikografiçeskiy Sbornik*, I, M., 1957; III, M., 1958; IV, M., 1960; V, M., 1962; A. K. Borovkov, *Leksika Sredneaziatskogo Tefsira XIIIXIII v.*, M., 1963, 367 str.; aynı yazar, *Badā’i’ al-lugat. Slovar Ğāli’ İmānī Geratskogo k Soçineniyam. Alişera Navoi.* M., 1961, 265 str. Ye.V. Sevortjan, “Les Verbes de Mauvement Dans la Langue Azerbaidjanaise”, –*Acta*

Orientalia Hungarica, 1962, XIV, № 1, str. 101-122 (bibliografiya, str. 101-105); B. M. Yunusaliev, *Kirgizskaya Leksikologiya*, ç. I, *Razvitie Kornevih Slov*, Frunze, 1959; S. Djaparov, *Leksika Sovremennogo Azerbaydjanskogo Yazıka*, Baku, 1958, 168 str. (Azerbaycan dilinde); A.M. Kurbanov, “*Leksikologiya Azerbaydjanskogo Yazıka*”, – sb. *Voprosi Hakasskoy Filologii*, Abakan, 1962, str. 5-20; S. İ. İbragimov, *Professionalnaya Leksika Ferganskikh Govorov*, t. I, Taşkent, 1956, 144 str.; t. II-III, 1959, 456 str. (Özbek dilinde); K. Babayev, *İdiomu v Turkmenskom Yazıke*, Aşhabad, 1962, 199 str. (Türkmen dilinde); G.G. Musabayev, *Sovremenniy Kazahskiy Yazık*, I, Leksika, Alma-Ata, 1959, 141 str.; aynı yazar, *Leksika Sovremennogo Kazahskogo Yazıka*, ADD, Alma-Ata, 1960, 36 str.; S. M. Mutalibov, *Kratkiy Oçerk İstorii Morfologii i Leksiki* (tyurkskih yazıkov), Taşkent, 1959, 240 str. (Özbek dilinde); *Leksika Uzbekskikh Govorov*, Taşkent, 1966, 454 str. (Özbek dilinde); V. İ. Rassadin, *Leksika Sovremennogo Tofularskogo Yazıka*, AKD; Ulan-Ude, 1967, 42 str.; K. Halikov, “Glagoli Dvijeniya v Sovremennom Uzbekskom Literaturnom Yazıke”, AKD; Samarkand, 1967, 30 str.; R. Bekdjanova, “Omonim v Kirgizskom Yazıke”, AKD; Frunze, 30 str.; M. Sergaliyev, “Sinonimika Glagolnih Slovoçoetaniy v Sovremennom Kazahskom Yazıke”, AKD; Alma-Ata, 1967, 21 str.; İ. A. İsmailov, *Termini Rodstva v Tyurkskih Yazıkah*, Taşkent, 1966, 149 str. (Özbek dilinde); M. Mirtadjiev, “Voznikovenie Leksiçeskih Omonimov v Uzbekskom Yazıke”, AKD, Taşkent, 1964, 20 str.; R. Yesemuratova, “Razvitie Karakalpakskey Leksiki Posle Velikoy Oktyabrskoy Sotsialistiçeskey Revolyutsii”, AKD, Taşkent, 1964, 17 str.; A. Tajmuratov, “Termini Tehniçeskih Kultur v Kazahskom Yazıke”, AKD, Taşkent, 1966, 21 str.

³⁰ A. M. Şerbak, “O Metodah İssledovaniya Yazıkovih Paralleley v Svyazi S Altayskoy Gipotezoy”, – *Dokladi Delegatsii SSSR na XXV Mejdunarodnom Kongresse Vostokovedov*, M. 1960.

³¹ V.İ. Novgorodskiy, *Kitayskie Elementi v Uygurskom Yazıke*, M., 1951, 95 str.; G. G. Zarinezade, *Azerbaydjanskije Slova v Persidskom Yazıke (Period Sefevidov)*, Baku, 1962, 436 str. (Azerbaycan dilinde); K.M. Hamzin, M.İ. Mahmutov, G.Ş. Sayfullin, *Arabsko-Tatarsko-Russkiy Slovar Zaimstvovaniy (Arabizmi i Farsizmi v Yazıke Tatarskoy Literaturi)*, Kazan, 1965, 854 str.; J. V. Ganiyev, “İstoriya Fonetičeskogo Osvoeniya Russkih Leksiçeskih Zaimstvovaniy v Uzbekskom Literaturnom Yazıke”, AKD, M., 1963, 15 str.; V. İ. Abayev, “*Obşie Elementi v Yazıke Osetin, Balkartsev i Karaçayevtsev*”, – *Yazık i Mişlenie*, I (1931), str. 71-89; *Kratkiy Slovar Arabskih i Persidskih Slov, Upotreblayuşihsiya v Azerbaydjanskom Yazıke*, Baku, 1960, 211 str. (Azerbaycan dilinde).

³² E. M. Ahunzyanov, *Russkie Leksiçeskie Zaimstvovaniya, Voşedşie v Osnovnoy Slovarnyy Fond i Slovarnyy Sostav Tatarskogo Yazıka*, M., 1955, 44 str.; aynı yazar, “Morfologiçeskoe Osvoenie Russkih Slov, Zaimstvovannih v Tatarskiy Yazık (İmena Suşçestvitelnie)”, – *İzvestiya Kazanskogo Filiala AN SSSR, Seriya Gumanitarnih Nauk*, 1955, № 1, str. 67-76; aynı yazar, “Fonetičeskoe Osvoenie Russkih Slov Zaimstvovannih v Tatarskiy Yazık”, aynı yerde, 1957, № 2, str. 171-187; aynı yazar, “Russkie Zaimstvovaniya v Tatarskom Yazıke”, ADD, Alma-Ata, 1967, 58 str. (bibliografiya po teme, str. 57-58); J. Hamdanov, “İz İstorii Russkih Leksiçeskih Zaimstvovaniy v Uzbekskom Yazıke (Vtoraya Polovina XIX V.)”, AKD, Taşkent, 1963, 21 str. (bibliografiya); A. Ye. Gorşkov, *Rol Russkogo Yazıka v Razvitii i Obogaşenii Çuvaşskoy Leksiki*, Çeboksarı, 1963, 215 str.; İ. N. Bajina, “Russkaya Leksika v Sovremennom Literaturnom Kirgizskom Yazıke”, AKD, Frunze, 1954, 14 str.; A.Ye. Kulakovskiy, “Russkie Slova, Perenyatie i Usvoenie Yakutami (Korem Sobstvennih İmen i Nazvaniy)”, – sb. *Statyi i Materiali po Yakutskomu Yazıku*, Yakutsk, 1946, str. 12-65; V.Mihaylova, “Realizatsiya Russkih Zvukov i Zvukosoçetniy v Kazahskom Yazıke”,

AKD, Alma-Ata, 1952, 16 str.; R. M. Mullina, “K Voprosu o Russkikh i Īnternatsionalnih Zaimstvovaniyah Putem Kalkirovaniya v Kazahskom Yazıke”, – *Uçene Zapiski Kazahskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, Alma-Ata, № 19 (1955), str. 135-142; G. Sarıyev, “Vliyanie Russkogo Yazıka na Obogaşçenie Slovarnogo Sostava Turkmenskogo Yazıka”, *AKD*, Baku, 1954, 16 str.; B. A. Suleymanova, “Nekotorie Voprosı Russkikh Leksiçeskih Zaimstvovaniy v Kazahskom Yazıke”, –sb. *İssledovaniya po İstorii Kazahskogo Yazıka*, Alma-Ata, 1965, str. 58-90; A.M. Selısev, “Russkie Govort Kazanskogo Kraya i Russkiy Yazık u Çuvaş i Çeremisov”, – *Uçene Zapiski RANĪON*, I (1927), str. 36-72.

³³ “Voprosı Frazeologii. Materialı I Mejrespublikanskoy Konferentsii po Voprosam Frazeologii, 15-18 Sentyabrya 1959 G.”, Samarkand, 1961, 231 str.; A.M. Kurbanov, *Frazeologiya Sovremennogo Azerbaydjanskogo Yazıka*, Baku, 1963, 40 str. (Azerbaycan dilinde); aynı yazar, *Semasiologiya Sovremennogo Azerbaydjanskogo Yazıka*, Baku, 1964, 51 str. (Azerbaycan dilinde); A. Hodjiev, *Kratkiy Slovar Sinonimov Uzbekskego Yazıka*, Taşkent, 1963, 262 str. (Özbek dilinde); Ş. Rahmatullayev, *Kratkiy Frazeologičeskiy Slovar Uzbekskego Yazıka*, Taşkent, 1964, 212 str. (Özbek dilinde); aynı yazar, *Nekotorie Voprosı Uzbekskego Frazeologii*, Taşkent, 1966, 262 str. (Özbek dilinde); aynı yazar, “Nekotorie Voprosı Uzbekskego Frazeologii”, *ADD*, Taşkent, 1966, 106 str.; T. Tagiyev, *Kratkiy Russko-Azerbaydjanskiy Frazeologičeskiy Slovar*, Baku, 1964; A. Bolganbayev, *Slovar Sinonimov Kazahskogo Yazıka*, Alma-Ata, 1962, 455 str. (Kazak dilinde); Dj. G. Kiekbayev, *Leksika i Frazeologiya Sovremennogo Başkirskogo Yazıka*. Uçebnoe Posobie, Ufa, 1966, 275 str. (Başkurt dilinde).

³⁴ “Voprosı Terminologii” (*Materialı Vsesoyuznogo Terminologičeskogo Soveşaniya*), M., 1961, 231 str.

³⁵ Soveşanie po Toponimike Vostoka Sostoyalos v Moskve 10-13 Aprelya 1961.

L. Kontseviç, Soveşçanie po toponimike stran Azii i Afriki, NAA, 1961, № 4, str. 249-252; *Toponomika Vostoka. Novie İssledovaniya*, M., 1964, 228 str.; “Vsesoyuznaya Konferentsiya po Toponomike SSSR. 28 Yanvaryä–2 Fevralya 1965”, *Tezisi Dokladov i Soobşeniya*, L., 1965, 289 str.; S. Ataniyazov, “Toponomika Yugo-Vostoçnogo Turkmenistana”, *AKD*, Aşhabad, 1966, 22 str.; T. Canuzakov, *Sobstvennie İmena v Kazahskom Yazıke*, Alma-Ata, 1965, 143 str. (Kazak dilinde); R. Daniyarov, “Zaimstvovaniya Russko-İnternatsionalnih Liçnih İmen Uzbekskego Yazıkom”, *AKD*, Taşkent, 1967, 29 str.

³⁶ S.N. İvanov, *Nikolay Fedoroviç Katanov (1862-1922), Oçerk Jizni i Deyatelnosti*, M.–L., 1962 (bibliografiya, str. 95-104).

³⁷ Ye. İ. Ubryatova, *Opit Sravnitel'nogo İzuçeniya Fonetiçeskih Osobennostey Yazıka Naseleniya Nekotorih Rayonov Yakutskoy ASSR*, M., 1960, str. 3-24.

³⁸ S.Ye. Malov (1880-1957) ulaşılması güç olan bölgelerde Türk dilleri ve diyalektleri araştırmaları için büyük bir emek ve güç sarfetmiştir. S.Ye. Malov Merkezî ve Batı Çin'deki (1909-1911; 1913-1915) iki araştırma gezisi sonucunda zengin malzemeler toplamış ve bu malzemeler üzerinde çalışmıştır. Bu çalışmalar kendisi hayattayken ve ölümünden sonra yayımlanmıştır: 1) *Uygurskiy Yazık. Hamiyskoe Nareçie. Teksti, Perevodi, Slovar*, M.–L., 1954, 203 str.; 2) *Lobnorskiy Yazık. Teksti, Perevodi, Slovar*, Frunze, 1956, 197 str.; 3) *Yazık Jeltih Uygurov, Slovar i Grammatika*, Alma-Ata, 1957, 197 str.; 4) *Uygurskie Nareçiya Sintzyana. Teksti, Perevodi, Slovar*, M., 1961, 183 str.; 5) *Yazık Jeltih Uygurov. Teksti i Perevodi*, M., 1967, 219 str.

1956 yılında E.R. Tenişev, S.Ye. Malov tarafından başlatılmış olan Uygur, Salar ve Sarı Uygur diyalektleri çalışmalarını devam ettirerek araştırdı; bkz.: E.R. Tenişev, “Otçet o Poyezdke k Uyguram, Salaram i Sarıg-Yuguram”, – *İzvestiya AN SSSR, OLYa*,

1961, № 2, str. 180–184; aynı yazar, “O Dialektah Uygurskogo Yazıka Sintszyana”, – *Tyurkologičeskie İssledovaniya*, M.–L., 1963, str. 136-151; aynı yazar, Salarskie teksti, M., 1964, 142 str.; E.R. Tenişev, B.H. Todayeva, *Yazık Jeltih Uygurov*, M., 1966, 84 str.

³⁹ Diyalektografi ve diyalektolojinin tarihi ve günümüzdeki durumu hakkında bkz: V.V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, H. Gulyamov, *Uzbekskaya Dialektologiya*, Taşkent, 1959, 80 str. (Özbek dilinde; bibliografiya, str. 35-38); *Materialı po Uzbekskoy Dialektologii*, II, pod red. prof. V.V. Reşetova, Taşkent, 1960, 495 str. (Özbek dilinde); V.V. Reşetov, Ş. Şaabdurahmanov, *Uzbekskaya Dialektologiya* (Fonetika, Morfologiya, Leksika), Taşkent, 1962, 359 str. (Özbek dilinde); Ş. Şaabdurahmanov, *Uzbekskiy Literaturniy Yazık i Uzbekskie Narodnie Govori*, Taşkent, 1962, 371 str.; H. Daniyarov, M. Valiyev, “Vklad Russkih Uçenih v İzuçenie Uzbekskoy Dialektologii”, – *Trudi Samarkandskogo Gosudarstvennogo Universiteta im. A. Navoi*, novaya seriya, 1960, № 102, str. 144-161 (Özbek dilinde); M. Atadjanov, *Kratkie Svedeniya po İstorii İzuçeniya Turkmenskikh Dialektov*, Aşhabad, 1958, 24 str. (Türkmen dilinde); L. Z. Zalyay, “Razvitie Tatarskoy Dialektologii v Sovetskiy Period”, – *VYa*, 1954, № 6, str. 116-120; aynı kitapta: “Materialı po Dialektologii”, Kazan, 1955, str. 5-13; N.B. Burganova, L.T. Mahmutova, *K Voprosu ob İstorii Obrazovaniya i İzuçeniya Tatarskikh Dialektov i Govorov*, – v kn.: *Materialı iz Tatarskoy Dialektologii*, Kazan, 1962, str. 7-18; G.H. Ahatov, *Dialekt Zapadnosibirskih Tatar*, Ufa, 1963, 197 str.; M. Şiraliyev, *Osnovi Azerbaydjanskoy Dialektologii*, Baku, 1962, 423 str. (Azerbaycan dilinde), – *Voprosı İstorii i Dialektologii Kazahskogo Yazıka*, vip. I-V, Alma-Ata, 1958-1963 (bibliografiya po İstorii i Dialektologii Kazahskogo Yazıka – vip. I, str. 210-212; vip. III, str. 254-255); S. A. Amancolov, *Voprosı Dialektologii i İstorii Kazahskogo Yazıka*, ç. I, Alma-Ata, 1959, 452 str.

⁴⁰ Bu durumu betimlemek için bazı çalışmaları zikredelim: *Dialektologičeskiy Slovar Azerbaydjanskogo Yazıka*, Baku, 1964, 480 str. (açıklamaları Azerbaycan ve Rus dillerinde); *Dialektologičeskiy Slovar*, vip. 1-3, Kazan, 1948-1958; *Materialı po (Tatarskoy) Dialektologii*, Kazan, 1955, 188 str.; vip. 2, Kazan, 1962, 315 str.; *Sbornik Dialektologičeskikh Materialov Yakutskogo Yazıka*, Yakutsk, 1961, 131 str.; M.Ş. Şiraliyev, *Bakinskiy Dialekt*, izd. 2, Baku, 226 str. (Azerbaycan dilinde); R.A. Rustamov, *Kubinskiy Dialekt*, Baku, 1961, 281 str. (Azerbaycan dilinde); *Govori Muganskoy Gruppı Azerbaydjanskogo Yazıka*, pod red. R. A. Rustamova, Baku, 1955, 262 str. (Azerbaycan dilinde); F. A. Abdullayev, *Horezmskie Govori Uzbekskogo Yazıka*, I, Slovar; II, *Klassifikatsiya Horezmskih Govorov*, Taşkent, 1961, 346 str. (Özbek dilinde); aynı yazar, *Fonetika Horezmskih Govorov Uzbekskogo Yazıka. Opit Sravnitelno-İstoriçeskogo Opisaniya Horezmskih Govorov. Opit Monografiçeskogo Opisaniya Oguzskogo i Kıpçakskogo Nareçiy Uzbekskogo Yazıka*, Taşkent, 1967, 246 str.; S. İbragimov, *Andijanskiy Govor Uzbekskogo Yazıka*, Taşkent, 1967, 258 str. (Özbek dilinde); E. Abdullayev, J. Mukambayev, *Oçerk Kirgizskoy Dialektologii*, Frunze, 1959 (Kırgız dilinde); *Materialı i İssledovaniya po Balkarskoy Dialektologii, Leksike i Folkloru. Teksti, Perevodi. Kommentarii. Slovar*, pod red. A.Yu. Boziyeva, Nalçik, 1962, 200 str.; N.A. Baskakov, *Severnie Dialekti Altayskogo (Oyrotskogo) Yazıka. Dialekt Çernevih Tatar (Tuba-Kiji). Teksti i perevodi*, M., 1965, 340 str.; *Grammaticeskiy Oçerk i Slovar*, M., 1966, 173 str.

Türkmen diyalektolojisi hakkında bkz: N.A. Baskakov, *K İstorii İzuçeniya Turkmenskogo Yazıka*, Aşhabad, 1965, str. 6-8.

⁴¹ N.A. Baskakov, *O Proekte Edinoy Fonetičeskoy Transkripsii dlya Tyurkskikh Yazıkov*, M., 1959, 31 str.; V. M. Nadelyayev, *Proekt Universalnoy Unifitsirovannoy Fonetičeskoy Transkripsii (UUFT)*, M. –L., 1960, 65 str.

⁴² Taşırma toplantısının malzemeleri şu kitapta toplanmıştır: *Voprosi Dialektologii Tyurkskih Yazıkov*; t. I, Baku, 1958; t. II, Kazan, 1960; t. III, Baku, 1963; t. IV, Baku, 1966; aynı şekilde bkz: “Pyatoe Soveşçanie po Voprosam Dialektologii Tyurkskih Yazıkov. 5-8 Oktyabrya 1965 G. v Baku”. *Tezisi Dokladov*, Baku, 1965, 35 str.

⁴³ V. M. Jirmunskiy, “O Dialektologičeskom Atlase Tyurkskih Yazıkov Sovetskogo Soyuza”, – *VYa*, 1963, № 6, str. 3-19; aynı yazar, “O Nekotorih Voprosah Lingvističeskoj Geografii Tyurkskih Dialektov”, – *Tyurkologičeskiy Sbornik*, M., 1966, str. 54-63; N. A. Baskakov, N. Z. Gadjevay, L. A. Pokrovskaya, E. V. Sevortyan. “O Podgotovke Dialektologičeskogo Atlasa Tyurkskih Yazıkov Sovetskogo Soyuza”, – *VYa*, 1966 № 3, str. 3-20.

⁴⁴ Meselenin tarihi, yazarın görüşü ve kaynaklar için bkz: N. A. Baskakova, *Vvedenie v İzuçenie Tyurkskih Yazıkov*, M., 1962, str. 176 i sl.; aynı yazar, “K Kritike Novih Klassifikatsiy Tyurksih Yazıkov”, – *VYa*, 1963, № 2, str. 72-80; aynı yazar, “Etno-Lingvističeskaya Klassifikatsiya Dialektnih Sistem Sovremennih Tyurkskih Yazıkov”, – *VII Mejdunarodniy Kongress Antropologičeskih i Etnografičeskih Nauk (Moskva, Avgust 1964)*, M., 1964, 10 str.; N. A. Baskakov, “La Classification des Dialektes de la Langues Turques”, – *Acta Orientalia Hungarica*, 1959, t. VIII, № 1, str. 9-15.

⁴⁵ B.A. Serebrennikov, “K Probleme Klassifikatsii Tyurkskih Yazıkov”, – *VYa*, 1961, № 4, str. 60-73.

⁴⁶ R.R. Arat, “Türk Şivelerinin Tasnifi”, – *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul, 1953, str. 59-138.

⁴⁷ İ. Benzing, K. N. Menges, “Classification of Turkic Languages”, – *Philologiae Turcicae Fundamenta*, I, Wiesbaden, 1959 (Klassifikatsiya İ. Bentsinga, str. 1-5; *Klassifikatsiya K. H. Mengesa*, str. 5-8; bibliografiya, str. 8-10).

⁴⁸ Bkz., örn.: B. M. Yunusaliyev, “K Voprosu o Formirovanii Obşçenarodnogo Kirgizskogo Yazıka”, – *Trudi İYaL AN KirgSSR*, 1956, vıp. VI, str. 19-46; A. A. Yuldaşev, “K Probleme Formirovaniya Başkirskogo Natsionalnogo Yazıka”, – *Voprosi Başkirskoy Filologii*, M., 1959, str. 98-119; *Formirovanie i Razvitie Kirgizskoy Sotsialističeskoj Natsii*, Frunze, 1957, 290 str.; K. H. Hanazarov, *Sblijenie Natsiy i Natsionalne Yazıki v SSSR*, Taşkent, 1963, 244 str.; G. Abdurahmanov, *Problema Razvitiya Natsionalnih Yazıkov*, Taşkent, 1962 (Özbek dilinde).

⁴⁹ Mahmud Koshg'ariy, *Turkiy So'zlar Devoni (Devonu Lug'at İt-Turq)*, tarjimon va nashrga tayyorlovchi... S.M. Mutallibov, Taşkent, t. I, 1960, t. II, 1961; t. III, 1963 (indeks, t. IV, 1967), – S.M. Mutallibov, *Divanu Lugat İt-Turk* Mahmuda Kaşgarskogo (perevod, kommentarii, issledovaniya), ADD, Taşkent, 1967, 75 str.

⁵⁰ S. Ahallı, *Slovar Mahmuda Kaşgarskogo i Turkmenskiy Yazık*, Aşhabad, 1958, 207 str. (Türkmen dilinde); T. A. Borovkova, “Otnositelno Novogo İzdaniya Slovary Mahmuda Kaşgarskogo”, *NAA*, 1964, № 5, str. 133-135; aynı yazar, “O Fonetičeskoj Terminologii v Slovar Mahmuda Kaşgarskogo “Divan-u Lugat İt-Turk”, – *İzvestiya AN SSSR, OLYa*, 1966, № 6; aynı yazar, Grammatičeskiy Oçerk “Divanu Lugat İt-Turk”, *AKD*, L., 1966, 15 str.; A. Kurişjanov, “K İstorii İssledovaniya Soçineniya Mahmuda Kaşgarskogo”, – *Trudi İnstituta Yazıkoznaniya AN KazSSR*, t. 3, *Voprosi Kazahskogo i Uygurskogo Yazıkoznaniya*, Alma-Ata, 1963, str. 182-189; E. [R.] Tenişev, *Uzakatel Grammatičeskih Form k “Divanu Tyurkskih Yazıkov” Mahmuda Kaşgarskogo*, – aynı yerde, str. 190-212; A.M. Demirçizade, “Srvnitelnyy Metod Lingvisti XI Veka Mahmuda Kaşgari”, – *İzvestiya AN AzSSR, Seriya Obşçestvennih Nauk*, 1964, № 4, str. 45-55. (Yine Azerbaycan dilinde. Bkz: *Uçenie Zapiski Azerbaydjanskogo Gos. Dep. İn-Ta İm. V. İ. Lenina*, XI seriya, Baku, 1966, № 1, str.

77-102); G. A. Bayramov, "Frazеologičeskie Edinitsı Tyurkskih Yazıkov v Slovare M. Kaşğarskogo "Divan Lugat At-Turk", – *Uçenie Zapiski Azerbaydjansogo gos. Un-ta im. S. M. Kirova, Seriya Yazıka i Literaturı*, 1966, № 3, str. 3-12; 1966, № 5, str. 18-26 (Azerbaycan dilinde); H. Hasanov, *Mahmud Kaşğari. Jizn i Geografičeskoе Nasledie*, Taşkent, 1963, 83 str. (Özbek dilinde).

⁵¹ S. Ye. Malov, *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pismennosti*, M.–L., 1951; aynı yazar, *Yeniseyskaya Pismennost Tyurkov*, M. – L., 1952; aynı yazar, *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pismennosti Mongolii i Kirgizii*, M.–L., 1959.

Runik abidelerin fonetik ve gramer araştırmaları son yıllarda son derece enerjik bir şekilde devam etmektedir; bkz: İ.A. Batmanov, *Yazık Yeniseyskih Pamyatnikov Drevnetyurkskoy Pismennosti*, Frunze, 1959, 218 str.; V. M. Nasilov, *Yazık Orhono-Yeniseyskih Pamyatnikov*, M., 1960, 87 str.; İ.A. Batmanov, Z.B. Araçacı, F.F. Babuşkin, *Sovremennaya i Drevnyaya Yeniseika*, Frunze, 1962, 249 str.; *Épigrafiika Kirgizii*, vıp. 1, sostavil Ç. Djumagulov, Frunze, 1963, 78 str.; İ. A. Batmanov, "Nekotorie Osobennosti Yazıka Pamyatnikov Orhono-Yeniseyskoy Pismennosti i ih Otrajenie v Sovremennih Tyurksih Yazıkah", – *Voprosı Dialektologii Tyurksih Yazıkov*, t. III, Baku, 1963, str. 116-123; A.S. Amanjolov, "Glagolnoe Upravlenie v Yazıke Pamyatnikov Drevnetyurkskoy Pismennosti", *AKD*, M., 1963, 18 str.; G. Aydarov, "Materialı Pamyatnika Ton'yukuka i ih Otnoşenie k Kazahskomu Yazıku", – *Voprosı İstorii i Dialektologii Kazahskogo Yazıka*, vıp. 5. Alma-Ata, 1963, str. 64-108; aynı yazar, "Svedeniya o Fonetike Orhono-Yeniseyskih Pamyatnikov", – *İssledovaniya po İstorii Kazahskogo Yazıka*, Alma-Ata, 1965, str. 25-41; aynı yazar, *Yazık Orhonskogo Pamyatnika Bil'ge-Kagana*, Alma-Ata, 1966, 93 str.; Ye.A. Agmanov, "İmenno-Atributivnoe Slovosocetanie v Yazıke Pamyatnikov Drevnetyurkskoy Pismennosti", *AKD*, Alma-Ata, 1964, 23 str.; V.G. Kondratyev, "Oçerk Grammatičeskogo Stroya Yazıka Pamyatnikov Tyurkskoy Runičesкой Pismennosti VIII v. iz Mongolii", *AKD*, L., 1965, 17 str.; A. M. Şerbak, "Pamyatniki Runičeskogo Pisma Yeniseyskih Tyurok", *NAA*, 1964, № 4, str. 140-151; G. Abdurahmanov, "Konstruksii Slojnogo Predlojeniya v Yazıke Orhonskih Pamyatnikov", – *İssledovaniya po Grammatike i Leksike Tyurkskih Yazıkov*, Taşkent, 1965, str. 172-198 (Özbek dilinde); K. Aşiraliyev, *Kornevie Slova v Yazıke Pamyatnikov Orhono-Yeniseyskoy Pismennosti*, Frunze, 1963, 121 str. (Kırgız dilinde); A. Kurışjanov, M. Tomanov, *İstoriya İssledovaniya i Grammatičeskiy Oçerk Orhono-Yeniseyskoy Pismennosti*, Alma-Ata, 1964, 127 str. (Kazak dilinde); Yu.K. Mamedov, "İmya Suşestvitelnoe v Orhono-Yeniseyskih Pamyatnikah (v Sravnenii s Azerbaydjanskim Yazıkom)", *AKD*, Baku, 1967, 32 str.; İ.V. Stebleva, *Poeziya Tyurkov VI-VIII vekov*, M., 1965, 147 str.

⁵² *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pismennosti Tuvı*, vıp. I, pod red. İ.A. Batmanova i A.Ç. Kuna, Kızıl, 1963, 68 str.; İ.A. Batmanov i A.Ç. Kuna, *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pismennosti Tuvı*, vıp. II, Kızıl, 1963, 43 str.; vıp. III, Kızıl, 1965, 32 str.; A. D. Graç, *Drevnetyurkskie İzvayaniya Tuvı. Po materialam isledovaniy 1953-1960 gg.*, M., 1961; L. R. Kızlasov, "Noviy Pamyatnik Yeniseyskoy Pismennosti", – *Sovetskaya Etnografiya*, 1965, № 2, str. 104-113; aynı yazar, "O Datirovke Pamyatnikov Yeniseyskoy Pismennosti", – *Sovetskaya Arheologiya*, 1965, № 3, str. 38-49; aynı yazar, "İstoriya Tuvı v Srednie Veka", *ADD*, M., 1966, 32 str.

Yine bkz: *Uçenie Zapiski Tuvinskogo NİYaLİ*, vıp. X, Kızıl 1963.

⁵³ *Novie Epigrafiçeskie Nahodki v Kirgizii (1961 G.)*, Frunze, 1962, 47 str.

Yine bkz: *Materialı po Obşçey Tyurkologii i Dunganovedeniyu*, Frunze, 1964, str. 92-106; Ya. A. Şer, *Kamennie İzvayaniya Semireçya*, M.–L., 1966, 139 str.

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: E.V. Sevortyan, “Sovremennoe Sostoyanie i Nekotorie Voprosi İstoričeskogo İzüçeniya Tyurkskih Yazıkov v SSSR”, – *Voprosi Metodov İzüçeniya İstorii Tyurkskih Yazıkov*, Aşhabad, 1961, str. 11-41 (bibliografiya, str. 28-41); B.A. Serebrennikov, *Metodi İzüçeniya İstorii Yazıkov, Primenyaemie v İndoevropеistike i v Tyurkologii*, – aynı yerde, 42-64. sayfalar.

E.V. Sevortyan'ın (1959'a kadar olan dönemi içeren) makalesindeki bibliyografyaya artık şunları ekleyebiliriz: A. M. Şerbak, *Grammatičeskiy Oçerk Yazıka Tyurkskih Tеkstov X–XIII vv. iz Vostoçnogo Turkeстана*, M. –L., 1961, 204 str.; D. M. Nasilov, “Struktura Vremen İndikativa v Drevneuygurskom Yazıke (Po Pamyatnikam Uygurskogo Pisma)”, *AKD*, M., 1963, 21 str.; A. Dj. Alizade, “Kategoriya Çisla v Azerbaydjanskom Yazıke (Na Materiale Pismennih Pamyatnikov XIV-XIX Vekov)”, *AKD*, Baku, 1966, 24 str.; E. Kadjarova, “Proşedşee Vremya İzyavitelnoo Nakloneniya v Pismennih Pamyatnikah Turkmenskogo Yazıka XVIII-XIX vv.”, *AKD*, Aşhabad, 1964, 19 str.; H. Hamidov, “Yazık Yuridičeskih Dokumentov XVIII-XIX-XX vv. i ego Otnoşenie k Sovremennomu Karakalpakskomu Literaturnomu Yazıku”, *AKD*, Nukus, 1967, 24 str.; G. F. Blagova, H. D. Daniyarov, “Govori “Tyurkov” Uzbekistana v ih Otnoşeniyah k Yazıku Starouzbekskoy Literaturi”, – *Vya*, 1966, № 6, str. 92-106.

⁵⁵ U. Asanaliyev, K. Aşiraliyev, *Yazıkovie Osobennosti Pamyatnika “Kutadgu Bilig”*, Frunze, 1965, 109 str. (Kırgız dilinde), K. Karimov, “Kategoriya Padeja v Yazıke *Kutadgu Bilig*”, *AKD*, Taşkent, 1962, 26 str.; A. Kurişjanov, “K İstorii i Kritike *Tyurksko-Arabskogo Slovarya XIII Veka*”, – *İssledovaniya po İstorii Kazahskogo Yazıka*, Alma-Ata, 1965, str. 5-24; S. K. Kenesbayev, A. K. Kurişjanov, “O Novom İzdaini “Kodeks Kumanikus” v Kazahstane”, – *İzvestiya AN KirgSSR*, seriya obşçestvennih nauk, 1964, vip. 3 str. 35-45; M. Ya. Turabova, “Morfologičeskie Osobennosti Yazıka “Şeybani-Name” Muhammeda Saliha”, *AKD*, Taşkent, 1966, 28 str.; K. Mahmudov, “Fonetičeskie i Morfoloğičeskie Osobennosti Yazıka *Hibatul Hakaik*”, *AKD*, Taşkent, 1964, 27 str.; M. Rahmatullayeva, “K Voprosu İzüçeniya Sinonimov v Yazıke Alişera Navoi (Na Materiale Unikalnoy Rukopisi Divana “Navodir-An-Nihoya”, Perepisannoy v XV v.), *AKD*, Taşkent, 1965, 19 str.; D. Mamedkuliyeve, “Yazıkovie Osobennosti Destana *Şasenem i Garib*”, *AKD*, Aşhabad, 1965, 22 str.; S. Bayliyev, “Yazıkovie Osobennosti Destana *Sayat i Hamra*”, *AKD*, Aşhabad, 1965, 25 str.; M. İslami, “Slovar Yazıka Devlet Mamed Azadi”, *AKD*, Aşhabad, 1966, 20 str.; A. Rustamov, “Fonetiko-Morfologičeskie Osobennosti Yazıka Alişera Navoi”, *ADD*, Taşkent, 1966, 61 str.; *Dokumenti na Polovetskom Yazıke XVI v* (sudebnie aktı Kamenets-Podolskoy armyanskoy obşını), Transkriptsiya, Perevod, Predislovie, Vvedenie, Grammatičeskiy Kommentariy i Glossariy T. İ. Grunina, pod red. E.V. Sevortyana, M., 1967, 430 str.; F. R. Bayramov, “Analitičeskie Glagoli v Pismennih Pamyatnikah Azerbaydjanskogo Yazıka XIII-XVIII Vv.”, *AKD*, M., 1967, 38 str.; Z. A. Umarov, “Grammatika Starouzbekskogo Yazıka “Mabani Ul-Lugat” Mirzı Mehdi-Hana”, *AKD*, Taşkent, 1967, 27 str.; E. Fazilov, *Starouzbekskiy Yazık. Horezmiyskie Pamyatniki XIV Veka*, t. I, Taşkent, 1966, 649+1 str.; aynı yazar, *Starouzbekskiy Yazık, Horezmiyskie Pamyatniki XIV Veka*, *ADD*, Taşkent, 1967, 212 str.; G.G. Mamedov, “Deepriçastiya v Pismennih Pamyatnikah Azerbaydjanskogo Yazıka XIV-XIX vekov”, *AKD*, Baku, 1967, 24 str.; G.A. Abdurahmanov, *İssledovaniye po Starotyurkskomu Sintaksisu (XI vek)*, M., 1967, 210 str.

⁵⁶ Horezmi, *Muhabbat-name*, İzdanie Teksta, Transkriptsiya, Perevod i İssledovaniye E.N. Nadjipa, M., 1961, “Pamyatniki Literaturi Narodov Vostoka. Teksti”, *Malaya Seriya*, IV; Alişer Navoi, *Hamsa, Farhad i Şirin*, Kritičeskiy Tekst Podgotovil Parsa Şamsiyev, redaktor Hadi Zarifov, Taşkent, 1963; *Svedeniya İbrahima Peçevi o Gruzii i Kavkaze*, Turetskiy Tekst s Gruzinskim Perevodom İzldal, Vvedeniem i Primeçaniyami Snabdil S.S. Djikiya, Tbilisi, 1964; T. Nişanbayeva, Poema Sayyada

“*Tahir i Zuhra*”, Naučno-Kritičeskiy Tekst, *AKD*, Taşkent, 1965, 15 str.; Şah İsmail Hatai, Soçineniye v dvuh tomah, naučno-Kritičeskiy Tekst i Vvedenie (Azerbaycan ve Rus dillerinde) Podgotovil Azizaga Mamedov, t. I, Baku, 1966; “*Mihri-hatun. Divan*”, Kritičeskiy Tekst i Vstupitel'naya Statya Ye. İ. Maştakovoy, M., 1967, “Pamyatniki Literaturi Narodov Vostoka. Teksti”, *Malaya Seriya*, IX.

⁵⁷ (17. fasikülü 1966 yılında basılan) bu dergide Türk epigrafisi üzerine bir dizi makale (S.Ye. Malov, A.N. Bernştam, A.M. Şerbak, G.V. Yusupov ve diğerleri) yayımlanmıştır; yine bkz: G.V. Yusupov, *Vvedenie v Bulgaro-Tatarskiy Epigrafiku*, M.,-L., 1960, 322 str.

⁵⁸ “Koordinationnoe Soveşçanie po Voprosam Metodov İzuçeniya İstorii Tyurksih Yazıkov”. *Tezisi Dokladov*. 19-22 Oktyabrya 195 g.”, Aşhabad, 1959, 48 str.; *Voprosi Metodov İzuçeniya İstorii Tyurkskih Yazıkov*, Aşhabad, 1961, 225 str. (stenogramma soveşçaniya); E. V. Sevortyan, “O Nekotorih Voprosah İstoriceskogo İzuçeniya Tyurkskih Yazıkov”, –*XXV Mejdunarodnyy Kongress Vostokovedov. Dokladi Delegatsii SSSR*, M., 1960, 12 str.; B.A. Serebrennikov, “O Nekotorih Spornih Voprosah Sravnitelno-İstoriceskogo Metoda k İzuçeniyu Tyurkskih Yazıkov”, – *Materiali i Vsesoyuznoy Konferentsii Vostokovedov v Taşkente*. 1957 g.”, Taşkent, 1958, str. 856-862; A.M. Şerbak, “O Metodike Morfologičeskogo Opisaniya Yazıka”, – *VYa*, 1963, № 5, str. 31-33.

⁵⁹ *Simpozium po Sravnitelno-İstoriceskoy Grammatike Tyurkskih Yazıkov. 13-15 iyunya 1967. Tezisi Soobşeniya*, M., 1967, 35 str.

⁶⁰ L. Z. Zalyay, *Materiali po İstoriceskoy Fonetike Tatarskogo Yazıka*, Kazan, 1954 (Tatar dilinde); Dj.G. Kiekbayev, *Fonetika Başkirkского Yazıka* (opit opisatel'nogo i sravnitelno-istoriceskogo issledovaniya), Ufa, 1958 (Başkurt dilinde); B.A. Serebrennikov, “K İstorii Zvukov Çuvaşskogo Yazıka”, – *Uçyonie Zapiski NİİYaLE*, Çeboksarı, vip. XIV, 1956; L.S. Levitskaya, “İstoriceskaya Fonetika Çuvaşskogo Yazıka”, *AKD*, M., 1966, 28 str.; Ye.İ. Ubryatova, *Opit Sravnitel'nogo İzuçeniya Foneticeskih Osobennostey Yazıka Naseleniya Nekotorih Rayonov Yakutskoy ASSR*, M., 1960; M.A. Çerkasskiy, “Oçerki po İstoriceskoy Fonologii Tyurkskih Glasnih”, *AKD*, M., 1963, 23 str.

⁶¹ S.P. Gorskiy, *Oçerki po İstorii Çuvaşskogo Literaturnogo Yazıka Dooktyabrskogo Perioda*, Çeboksarı, 1959, 272 str.; H.İ. Mirzazade, *İstoriceskaya Grammatika Azerbaydjanskogo Yazıka* (slujebnie çasti reçi), Baku, 1959, 77 str. (Azerbaycan dilinde); aynı yazar, *İstoriceskaya Morfologiya Azerbaydjanskogo Yazıka*, Baku, 1962, 370 str. (Azerbaycan dilinde); R. Magerramova, M. Djangirov, *Materiali po İstoriceskomu Sintaksisu Azerbaydjanskogo Yazıka*, Baku, 1962, 260 str. (Azerbaycan dilinde); S. M. Mutallibov, *Kratkiy Oçerk İstorii Morfologii i Leksiki* (uzbekskogo yazıka), Taşkent, 1959, 240 str. (Özbek dilinde); aynı yazar, *Kategoriya Glagola v Pismennih Pamyatnikah XI veka*, Taşkent, 1955 (Özbek dilinde); E.V. Sevortyan, *Affiksialnoe Glagoloobrazovanie v Azerbaydjanskom Literaturnom Yazıke*, M., 1962, 642 str.; aynı yazar, *Affiksi İmennogo Slovoobrazovaniya v Azerbaydjanskom Yazıke*, M., 1966, 437 str.; A.G. Gulyamov, “Problemi İstoriceskogo Slovoobrazovaniya Uzbekskogo Yazıka. I. Affiksatsiya”, *ADD*, Taşkent, 1955; A. M. Şerbak, *Grammatika Starouzbekskogo Yazıka*, M.-L., 1962, 274 str.; M.N. Hıdırov, *Materiali po İstorii Turkmenskogo Yazıka*, Aşhabad, 1962, 365 str. (Türkmen dilinde); K. K. Şartbayev, *Sravnitel'naya Grammatika Tyurksih Yazıkov* (po materialam Kirgizskogo, Kazahskogo i Uzbekskogo Yazıkov), ç. I, Frunze, 1962, 112 str.; *İssledovaniya po İstorii Kazahskogo Yazıka*, Alma-Ata, 1965, 256 str.; E. Fazılov, *İstoriceskaya Morfologiya Uzbekskogo Yazıka*, Taşkent, 1965, 171 str. (Özbek dilinde); E. N. Nadjip, “Kıpçaksko-

Oguzskiy Literatırını Yazık Mamlyukskogo Egipta XIV veka”, *ADD*, M., 1965, 94 str.; V. M. Nasilov, *Drevneuygurskiy Yazık*, M., 1963, 122 str.; M. Ş. Ragimov, *İstoriya Formirovaniya Nakloneniy Glagola v Azerbaydjanskom Yazıke*, Baku, 1965, 268 str., T.R. Kordabayev, *Voprosı İstoriçeskogo Sintaksisa (Kazahskogo Yazıka)*. Na materiale XV-XVIII vv., Alma-Ata, 1964, 243 str. (Kazak dilinde).

Tarihî ve karşılaştırmalı-tarihî Türk dil bilimi üzerine aşağıda adı verilen ortak bir çalışmada birçok yararlı bilgi ve ilginç gözlem mevcuttur: *İssledovaniya po Sravnitelnoy Grammatike Tyurkskih Yazıkov*, t. I, M., 1955; t. II, M., 1956; t. III, M., 1961; t. IV, M., 1962.

⁶² A.M. Şerbak, “Ob Altayskoy Gipoteze v Yazıkoznaniı”, – *Vya*, 1959, № 6, str. 51-63; aynı yazar, “O Metodike İssledovaniya Yazıkovih Paralleley” (v svyazi s altayskoy gipotezoy), – *XXV Mejdunarodny Kongress Vostokovedov. Dokladi Delegatsii SSSR*, M., 1960, 15 str.; aynı yazar, “Raboti Dj. Klosona po Altaistike”, – *NAA*, 1963, № 3, str. 150-153; aynı yazar, “O Haraktere Leksiçeskih Vzaimosvyazey Tyurkskih, Mongolskih i Tunguso-Mançjurskih Yazıkov”, – *Vya*, 1966, № 3, str. 21-35; B.A. Serebrenikov, *K Voprosu o Svyazi Başkirskogo Yazıka s Vengerskim*, Ufa, 1963, 23 str.; M.R. Fedotov, *İstoriçeskie Svyazi Çuvaşskogo Yazıka s Yazıkami Ugrofinnov Povoljya i Permi*, ç. I, Çeboksarı, 1965, 160 str.; Ş. Ş. Sarıbayev, “K Voprosu o Mongolsko-Kazahskih Yazıkovih Svyazyah”, – *Voprosı İstorii i Dialektologii Kazahskogo Yazıka*, vıp. 2, Alma-Ata, 1960, str. 34-71.

⁶³ SSCB'nin önemli kütüphanelerindeki kitap ve el yazma bölümleri hakkında bilgi almak için bkz: *Vostokovednie Fondı Krupneyşih Bibliotek Sovetskogo Soyuzı*, M., 1963, 239 str.; M. Sultanov, “Avtografi i Unikalnie Rukopisi Proizvedeniy Klassikov Narodov Vostoka v Respublikanskom Fonde Akademii Nauk Azerbaydjanskoy SSR”, – *XXV Mejdunarodny Kongress Vostokovedov. Dokladi Delegatsii SSSR*, M., 1960, 10 str.; A.D. Papazyan, “Persidskie, Arabskie i Turetskie Ofitsialnie Dokumenti Matenadarana XIV-XIX Vekov i ih Znaçenie Dlya İzuçeniya Sotsialno-Ekonomiçeskoy Jizni Stran Blijnego Vostoka”, – *XXV Mejdunarodny Kongress Vostokovedov. Dokladi Delegatsii SSSR*, M., 1960, 22 str.; A.G. Karımullin, “Vostokovednie Fondı Kazanskogo Universiteta”, – *Problemi Vostokovedeniya*, 1959, № 1, str. 153-157; M. Bakoyev, “Fond Vostoçnih Rukopisey AN Tadjikskoy SSR i ego İzuçenie”, – *NAA*, 1965, № 6, str. 223-225.

⁶⁴ A.M. Muginov, *Opisanie Uygurskih Rukopisey İnstituta Narodov Azii*, M., 1962, 207 str.; L. V. Dmitriyeva, A.M. Muginov, S. N. Muratov, *Opisanie Tyurkskih Rukopisey İnstituta Narodov Azii*, I. İstoriya, M., 1965, 258 str.; A.T. Tagirdjanov, *Spisok Tadjikskih, Persidskih i Tyurkskih Rukopisey Vostoçnogo Otdela Biblioteki LGU (prodoljenje spisokov K.G. Zalemana i A.A. Romaskeviça)*, M., 1967, 19 str.

⁶⁵ *Sobranie Vostoçnih Rukopisey Akademii Nauk UzSSR*, pod red. A.A. Semenova, tt. I-VIII, Taşkent, 1952-1967; *Katalog Rukopisey*, t. I, Baku, 1963, 514 str. (Azerbaycan dilinde); A. Fethi, *Opisanie Rukopisey Nauçnoy Biblioteki im. N. İ. Lobaçevskogo (Kazanskogo gos. Un-ta)y*, ç. I, Kazan, 1960; ç. II, Kazan, 1962.

⁶⁶ A.N. Kononov, “Nekotorie Voprosı İzuçeniya İstorii Oteçestvennogo Vostokovedeniya”, – *XXV Mejdunarodny Kongress Vostokovedov. Dokladi Delegatsii SSSR*, M., 1960, 31 str.; A. A. Baskakov, *Vvedenie v İzuçenie Tyurkskih Yazıkov*, M., 1962, str. 7-60; A.K. Borovkov, “İzuçenie Tyurkskih Yazıkov v SSSR”, – *VYa*, 1961, № 5, str. 10-21; A. Abdullayev, *K İstorii Prepodavaniya Azerbaydjanskogo Yazıka*, Baku, 1958, 204 str. (Azerbaycan dilinde); *Oçerki po İstorii Russkogo Vostokovedeniya*, sb. I-VI, M., 1953-1963; *Problemi Tyurkologii i İstorii Vostokovedeniya*, Kazan, 1964, 282 str.; B.L. Lunin, *İz İstorii Russkogo Vostokovedeniya i Arheologii v Turkeстане*.

Turkestanskiy Krujok Lyubiteley Arheologii (1895-1917 gg.), Taşkent, 1958, 320 str.; aynı yazar, *Nauçme Obşçestva Turkestana i ih Progressivnaya Deyatelnost. Konets XIX – Naçalo XX v.*, Taşkent, 1962, 343 str.; aynı yazar, *Srednyaya Aziya v Dorevoluytsionnom i Sovetskom Vostokovedenii*, Taşkent, 1965, 408 str., – *Materialı Konferentsii Aktualnie Voprosı Sovremennogo Yazıkoznaniya i Lingvistiçeskoe Nasledie Ye. D. Polivanova*, t. I, Samarkand, 1964, 286 str., – [A. İ. Alatortseva, G. D. Alekseeva, İ.N. Petipov], “Materialı k Hronike Sovetskogo Vostokovedeniya”. 1917 – 1941, – *Kratkie Soobşçeniya İNA*, 1965, vip. 76, str. 3-135; yine örneklere bakınız: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 67.

⁶⁷ Rus ve Sovyet Türk filolojisi (çoğunlukla dil bilimi) bibliyografyası için şu özel yayımlar yapılmıştır: *Yazıki Narodov ŞSSR, t. II. Tyurkskie Yazıki*, M., 1966, 531 str.; A.Ye. Krimskiy, *Tyurki, ih Movi ta Literaturi*, I. Tyurkski Movi, Kiiv, 1930; *Bibliografiya Bibliografiy po Yazıkoznaniyu*, M., 1963 (izd. GPB SSSR im. V. İ. Lenina; altayskie yazıki, str. 265-301); *Bibliografiçeskiy Ukazatel Literaturi po Yazıkoznaniyu*, İzdannoy v SSSR s 1918 po 1957”, vip. I. Knigi i Sborniki na Russkom Yazıke, izdannie v SSSR. 1918-1955, M., 1958, str. 254-287; *Bibliografiya İzdaniy AN KazSSR.1935-1959*, Alma-Ata, 1960 (yazıkoznanie, str. 954-989); Ş. Ş. Sarıbayev, *Bibliografiçeskiy Ukazatel Literaturi po Kazahskomu Yazıku*, ç. 1, izd. 2, Alma-Ata, 1965, 270 str.; *Bibliografiya İzdaniy AN Uzssr. Knigi i Stati Za 1958-1960*, Taşkent, 1963, 369 str.; aynı şekilde 1961-1963 yılları arası, Taşkent, 1967, 542 str.; Ş. Saadiyev, *Bibliografiya Literaturi po Azerbaydjanskomu Yazıkoznaniyu* (Sovetskiy period), Baku, 1960, 144 str.; N.Ye. Petrov, *Yakutskiy Yazık* (ukazatel literaturi), Yakutsk, 1958, 96 str.; A.G. Karınullim, *Bibliografiya Literaturi po Tatarskomu Yazıkoznaniyu*, Kazan, 1958, 115 str. (Tatar dilinde); N.K. Dmitriyev, *Bibliografiya po Başkirskom Yazıku i Folkloru*, Ufa, 1936, 12 str. (do 1917g.); T. M. Garıpov, *Bibliografiya po Başkirskom Yazıkoznaniyu*, vip. I (do Velikoy Oktyabrskoy Sotsialistiçeskoy Revolyutsii); aynı yazar, “Pereçen İssledovaniy po Başkirskoy Filologii, Zaşıyonnih v Kaçestve Dissertatsiy na Soiskanie Uçenoy Stepeni Kandidata Filologiçeskih Nauk za Period s 1942 po 1959 g.”, – sb. *Voprosı Başkirskoy Filologii*, M., 1959, str. 153-157; V. G. Yegorov, *Bibliografiçeskiy Ukazatel Literaturi po Çuvaşskomu Yazıku*, Çeboksarı, 1931, 76 str.; N.P. Petrov, *Bibliografiçeskiy Ukazatel Literaturi po Fonetike Çuvaşskogo Yazıka*, İzdannoy na Russkom i Çuvaşskom Yazıkah (1756-1966), – *Uçenie Zapiski Nİİ pri SM Çuvaşskoy ASSR*, 1966, vip. XXXII, str. 209-235; *Bibliografiya Tuvinskoy Avtonomnoy Oblasti (1774-1958)*, M., 1959 (yazıkoznanie, str. 116-118); A. Kaydarov, *Uygurskiy Yazık i Literatura. Annotirovanniy Bibliografiçeskiy Ukazatel*, Alma-Ata, 1962, 140 str.; N. Beyşekeyev, *Kirgizskiy Yazık* (bibliografiçeskiy ukazatel literaturi). 1929-1959 gg., Frunze, 1961, 152 str.; R. A. Kayurova, *Osnovne Peçatnie Raboti Professorsko-Prepodavatel'skogo Sostava* (Turkmenskogo gos. Un-ta). 1950-1962. *Bibliografiçeskiy Ukazatel Literaturi po Turkmenskomu Yazıkoznaniyu* (1924-1964 gg.), Aşhabad, 1966, 120 str. [A.K. Sverçevskaya, T.P. Çerman], *Bibliografiya Turtsii*. 1917-1958, M., 1959 (filologiya, str. 131-150); *Bibliografiya Turtsii*. 1713-1917 (filologiya, str. 206-211).

Sovietico-Turcica. Beiträge zur Bibliographie der türkischen Sprachwissenschaft in russischer Sprache in der Sowjetunion 1917-1957, Budapest, 1960, 319 str. Retsenzii: F.D. Aşnin (*İzvestiya AN SSSR, OLYa*, 1961, № 6, str. 530-541); G.F. Blagova (*Vya*, 1961, № 5, str. 136-139).

Rus ve Sovyet Türkologlarının çalışmalarını içeren, Türk filolojisi üzerine yapılan yabancı bibliyografyalar şunlardır:

J. Benzing, *Einführung in das Studium der altaischen Philologie und der Türkologie*, Wiesbaden, 1953, 117 s.; P. Loewenthal, *The Turkic Languages and*

Literatures of Central Asia. A Bibliography, The Hague, 1957 (Türk dilleri, 95-114. sayfalar); *Index Islamicus*, 1906-1955. *A Catalogue of Articles of Islamic Subjects in Periodicals and Other Collective Publications*, Compiled by J.D. Pearson, M.A., with the assistance of Julia F. Ashton, Cambridge, 1958 (Türk dilleri, 387-806. sayfalar). *Index Islamicus Supplement. 1956-60...*, by J.D. Pearson..., Cambridge, 1962, XXVII+316 (Türk dilleri, № 6724-7085); J.D. Pearson, *Index Islamicus, Second Supplement. 1961-1965*, Cambridge 1967; J.D. Pearson, *Oriental and Asian Bibliography*, London, 1966, 261 s.; Denis Sinor, *Introduction à l'étude de l'Eurasie Centrale*, Wiesbaden, 1963, 371 sayfa; Nicholas Poppe, *Introduction to Altaic Linguistics*, Wiesbaden, 1965, 212 s.; *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Tamus primus, Wiesbaden, 1959; Tomus secundum, 1964; "Handbuch der Orientalistik", Abt. 1, Bd 5. Altaistik, Absch. 1. Türkologie, Leiden – Köln, 1936; İsmail Eren, "Türkiye Türkçesine Dair Rusça Neşriyat (1776-1963) Üzerine Bibliyografya Denemesi", – *Türkiyat Mecmuası*, cild XIV, 1964, İstanbul, 1965, 231-256. sayfalar, St. Wurm, *Turkic Peoples of The USSR, Their Historical Background, Their Languages and The Development of Soviet Linguistic Policy*, London, 1954; K.N. Menges, *The Turkic Languages and Peoples. An Introduction to Turkic Studies*, Wiesbaden, 1968.

Çeviren: Ayhan ÇELİKBAY